

BHN • BXH
BH Novinari • BX Новинари

Analiza
zakonskog okvira
za zaštitu
autorskih i
srodnih prava u
BiH

doc. dr. Haris Hasić

1. Pojam i položaj novinara u sistemu autorskog prava u Bosni i Hercegovini

Pojam „novinar“¹ ne pojavljuje se niti u jednom članu Zakona o autorskom i srodnim pravima („Sl. glasnik BiH“, br. 63/10)². Ovo, naravno, ne znači da novinar nema autorska prava ili da uloga novinara u autorskopravnom sistemu nije pravno uređena, već da je za autorsko pravo nebitno da li je autorsko djelo stvorilo lice koje je kvalifikovano da bude „novinar“ ili ne. I na lica koja jesu i na lica koja nisu „novinari“ autorskopravne norme se primjenjuju na jednak način.

„Novinar“ je strukovni pojam koji ima relativno široko, ali potencijalno fluidno značenje, posebno usljed evolucije novinarskog djelovanja kojoj svjedočimo. Bosna i Hercegovina u vrijeme pisanja ovog izvještaja nema službenu definiciju novinara³. Za potrebe istraživanja pojam novinara definišemo na najširi mogući način – kao svaku fizičku osobu koja na bilo koji način stvori „novinarsko“⁴ djelo ili medijski sadržaj⁵ koji se po kriterijima autorskog prava može kvalifikovati autorskim djelom.

Pravna pravila autorskog prava će se na jednak način primjenjivati i na sve druge osobe koje ne možemo kvalifikovati kao „novinare“, ali koje ili koriste ili doprinose djelovanju novinara u medijima. To su svakako poslodavac novinara⁶ koji je često, ali ne uvijek, izdavač⁷, naručilac djela⁸, i drugi. Izdavač, izvođač i organizacija za radiodifuziju mogu imati prava srodna autorskom pravu, posebno uređena autorskopравnim pravilima⁹. S druge strane imamo sva lica čija autorska djela novinar koristi u svom djelovanju. Bez obzira na to ko ta lica bila, ako su stvorila autorska djela, autorskopравni sistem te osobe naziva autorima i daje im autorsko pravo.

Novinar je subjekt „autorskog prava“ i mora poštovati „autorskopравne norme“, ali on također može biti nosilac „autorskog prava“. Naime, u našim jezicima pojam „autorsko pravo“ ima dva zasebna i distinktivna značenja¹⁰ – autorsko pravo u objektivnom i u subjektivnom smislu.

U objektivnom smislu autorsko pravo¹¹ je sistematizovani skup pravnih pravila koja uređuju pravne odnose između subjekata prava, prvenstveno autora¹², i korisnika autorskog djela, povodom autorskog djela kao predmeta zaštite, te koja uređuju kriterije da bi nešto bilo autorsko djelo (zaštićeno normama i mehanizmima autorskog prava). Ta pravila uređuju i druga pravna pitanja vezana za iskorištavanje, korištenje i upotrebu¹³ autorskog djela. Drugim riječima, to su sva ona pravna pravila koja uređuju šta se smije, a šta ne smije činiti povodom nečijeg autorskog djela.

Novinar može biti autor ako ono što stvori zadovolji zakonske kriterije. Autorskopравna zaštita je automatska, nastupa čim se stvori autorsko djelo i ne zahtijeva ispunjenje bilo kakvih formalnosti ili prijavu bilo kojoj državnoj ili drugoj organizaciji¹⁴. Ako je novinar autor, pravni poredak mu daje pravnu vlast povodom djela u vidu skupa isključivih pravnih ovlaštenja vezanih za kontrolu korištenja tog autorskog djela koji nazivamo „autorskim pravom“ u subjektivnom smislu. U subjektivnom smislu, autorsko pravo¹⁵ je, dakle, konkretni skup isključivih pravnih ovlaštenja, odnosno individualnih subjektivnih prava vezanih za kontrolu načina korištenja autorskog djela, koja

¹ Upotreba pojma „novinar“ podrazumijeva ženski, muški, kao i sve eventualne druge rodove.

² U nastavku rada koristit će se skraćena ZAISP, osim ako nije drugačije posebno naznačeno. ZAISP je najvažniji izvor pozitivnog autorskog prava u BiH. Nota bene: pojam „novinar“ ne pojavljuje se ni u Zakonu o kolektivnom ostvarivanju autorskog i srodnih prava („Sl. glasnik BiH“, br. 63/10) niti u Krivičnom zakonu BiH („Sl. glasnik BiH“, br. 3/2003, 32/2003 – ispr., 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006, 8/2010, 47/2014, 22/2015, 40/2015 i 35/2018) (u nastavku KZBiH), koji su također bitni izvori pozitivnog autorskog prava u BiH.

³ Udruženje/Udruga BH Novinari se, u ovo vrijeme, ne zalaže za službenu definiciju pojma novinar usljed činjenice da se takva definicija potencijalno može koristiti kao alatka cenzure, te usljed opasnosti da takva definicija ne postane zastarjela i time diskriminatorna za one klase novinara koji njom ne bi bili uključeni te da na taj način izostavi kolege novinare iz zaštita koje im naše društvo daje.

⁴ Kao što ćemo vidjeti kasnije, ZAISP također imenuje, posebno izdvaja ili uređuje autorska djela koja bi bila „novinarska“ po svojoj vrsti, no budući da se BiH opredijelila za opću definiciju autorskog djela koja podrazumijeva sve moguće vrste autorskih djela, tako će i sva autorska djela koja možemo u najširem mogućem smislu kvalifikovati kao „novinarska“ autorska djela biti autorskopравno zaštićena. O pojmu autorskog djela će biti više riječi naknadno.

⁵ Isti je slučaj i sa autorskim djelima koja možemo smatrati „medijskim sadržajem“ – to je također pojam koji se ne pojavljuje u ZAISP-u. Koristi se u najširem mogućem značenju u ovom izvještaju.

⁶ Vidi čl. 100 ZAISP-a o dispozitivno uređenoj pretpostavci prenosa autorskog prava na novinara koji je stvorio autorsko djelo u radnom odnosu na poslodavca novinara.

⁷ Vidi odjeljak A poglavlja IV trećeg dijela ZAISP-a o izdavačkom ugovoru, a poglavlje V petog dijela ZAISP-a o srodnom pravu izdavača povodom posebnih vrsta izdanja.

⁸ Vidi čl. 98 koji dispozitivno uređuje bitne karakteristike ugovora o stvaranju autorskog djela po narudžbi.

⁹ Vidi peti dio ZAISP-a, i to poglavlje I (čl. 116–125 za izvođača, kao što je na primjer „spiker“ na internetu, radiju i TV-u; poglavlje IV (čl. 135–137) za organizaciju za radiodifuziju, kao što su radijske ili TV-kuće; poglavlje V (čl. 138–140) za izdavača, kao što može biti izdavač novina ili magazina i dr. Oni nisu predmet ovog istraživanja, pa o njihovim pravima neće biti više riječi.

¹⁰ Pored dva istaknuta značenja u nastavku teksta, pojam autorskog prava podrazumijeva i činjenicu da je to grana građanskog i prava intelektualnog vlasništva, te zasebna grana pravne nauke. Poznavanje i razumijevanje autorskog prava neophodno podrazumijeva i upoznavanje, odnosno poznavanje drugih grana prava i pravne nauke, drugih disciplina, a posebno strukovnih i umjetničkih, tj. zahtijeva prije svega multidisciplinarni pristup.

¹¹ Ekvivalent u engleskom jeziku bio bi „law“.

¹² Kao i univerzalne pravne sljednike autora (nasljednike), odnosno singularne sljednike autora (koji su od autora stekli autorsko pravo na osnovu pravnog posla (npr. ugovora) ili druge valjane pravne osnove). Ova lica, zajedno sa autorom, nazivaju se „nosiocima autorskog prava“.

¹³ Ova tri pojma imaju značajno različito značenje u pravnoj teoriji. Radi jednostavnosti, u radu ćemo koristiti izraz „korištenje“ autorskog djela, koji će podrazumijevati sva tri pojma.

¹⁴ Vidi čl. 14 ZAISP-a

¹⁵ Ekvivalent u engleskom jeziku bio bi „right“.

autor ima povodom svog konkretnog autorskog djela prema svim drugim osobama¹⁶. Drugim riječima, to je ono što je autor ovlašten da traži od drugih osoba povodom svog autorskog djela, te povodom čega država kao nosilac monopola prisile pruža pravnu zaštitu autoru i njegovim pravnim sljednicima ako dođe do povrede autorskog prava. Svakoj drugoj osobi je zabranjeno da koristi autorsko djelo tog novinara na bilo koji način, osim ako nema dozvolu tog novinara ili ako ga na korištenje nisu izričito ovlastile specifične zakonske odredbe. Novinaru pripada i posebna naknada za svaki oblik korištenja njegovog autorskog djela, osim ako nije drugačije zakonom određeno¹⁷. S druge strane, priroda novinarskog djelovanja podrazumijeva da novinar koristi autorska djela drugih osoba, u kom slučaju mora da poštuje autorska prava tih osoba nad tim djelima. Korištenje autorskog djela bez valjane pravne osnove predstavlja povredu autorskog prava. Novinar koji koristi autorska djela drugih osoba bez valjane pravne osnove izlaže se opasnosti, tj. može biti građanskopravno tužen¹⁸ na sudu za naknadu štete koja je nastala takvim djelovanjem¹⁹, a nosilac autorskog prava kojeg je novinar povrijedio može tražiti da sud naredi i druge mjere prema tom novinaru²⁰, odnosno on može biti novčano kažnjen za prekršaj²¹, a može biti kažnjen i novčano ili kaznom zatvora ako nadležni sud presudi da novinarova povreda autorskog prava odgovara elementima krivičnog djela²².

Kako novinar u autorskopravnom sistemu može biti autor i nosilac autorskog prava, ali i korisnik autorskih djela drugih osoba, način na koji će pravna pravila djelovati na njega zavisi od toga u kom položaju prema autorskom djelu se on nalazi. Stoga će se u ovom istraživanju položaj novinara sagledati sa položaja novinara kao autora i nosioca autorskog prava nad autorskim djelima koja je stvorio, i novinara kao korisnika autorskih djela drugih osoba.

2. Izvori autorskog prava u BiH

Autorsko pravo²³ je zaštićeno Ustavom BiH kao temeljno ljudsko pravo, i to članom II/4 koji određuje da je osigurano uživanje prava i sloboda svim licima u BiH, ali i međunarodnim sporazumima navedenim u Aneksu I Ustava BiH, koji u tačku 8 uvrštava Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima iz 1966, a u članu 15 st. 1 tačka c određuje: „Države članice ovog pakta priznaju svakom pravu: (...) (c) da uživa zaštitu moralnih i materijalnih interesa koji proističu iz svake naučne, književne ili umjetničke proizvodnje čiji je on autor.“ Ustav BiH u članu II/3/k sadrži odredbu o zaštiti prava na imovinu²⁴, gdje subjektivno autorsko pravo čini element imovine²⁵ autora ili pravnog sljednika autora²⁶.

Osnovni zakoni koji uređuju pozitivno autorsko pravo u BiH su Zakon o autorskom i srodnim pravima („Sl. glasnik BiH“, br. 63/10)²⁷, Zakon o kolektivnom ostvarivanju autorskog i srodnih prava („Sl. glasnik BiH“, br. 63/10)²⁸ i Krivični zakon BiH („Sl. glasnik BiH“, br. 3/2003, 32/2003 – ispr., 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006, 8/2010, 47/2014, 22/2015, 40/2015 i 35/2018) kojim je uređena krivična odgovornost za povrede autorskog i srodnih prava. ZAISP je derogirao²⁹ Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima („Službeni glasnik BiH“, br. 7/02, 32/02 i 76/06). Stupio je na snagu 2010. godine te od tada do pisanja ovog izvještaja u kasnoj 2019. godini nije mijenjan ili dopunjavani. Poredeći ZAISP sa zakonima koji uređuju autorska prava u R. Hrvatskoj³⁰, R.

¹⁶ Vidi čl. 20 ZAISP-a. U autorskopravnoj teoriji se kaže da su autorska prava apsolutna, odnosno da djeluju *erga omnes* ili prema svima. Sve osobe moraju poštovati autorska prava autora bez obzira na to imaju li „ugovor“ ili drugi pravni odnos sa autorom.

¹⁷ Vidi posebno čl. 20 st. 3, koji ovo izričito određuje.

¹⁸ Vidi čl. 156–163 ZAISP-a

¹⁹ Vidi posebno čl. 157 i 158, te 159 ZAISP-a

²⁰ Vidi čl. 156 ZAISP-a za tužbene zahtjeve koji mogu biti upućeni sudu povodom povrede autorskog prava.

²¹ Vidi čl. 170 ZAISP-a

²² Prvenstveno članovi 242–246 KZBiH koji uređuju koja djelovanja prema autorskom djelu i pod kojim uslovima će biti krivična djela. Nota bene: entitetski krivični zakoni ne sadrže odredbe koje inkriminiraju djelovanja povodom autorskog djela, odnosno nemaju ili imaju ograničen značaj za autorsko pravo.

²³ U subjektivnom smislu.

²⁴ Koji se tumači sa Protokolom I Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.

²⁵ Kako imovina predstavlja skup subjektivnih imovinskih prava jednog subjekta prava, a autorsko pravo je subjektivno pravo koje se sastoji od individualnih imovinskopravnih ovlaštenja, odnosno prava, to znači da autorsko pravo čini imovinu izvjesnog subjekta prava i da Ustavne odredbe štite i autorsko pravo kao imovinu od neprimjerenog i neovlaštenog ulaženja države u nju. Druge odredbe Ustava također imaju opći značaj za funkcionisanje pravnog sistema, pa su izvori i autorskog prava.

²⁶ Odredbe koje se mogu primijeniti na autorska prava lica u BiH nalazimo i u entitetskim ustavima, kao i u Statutu Brčko distrikta.

²⁷ Verzija na bosanskom jeziku dostupna na: http://www.ipr.gov.ba/upload/documents/dokumenti_podstranice/pravna-regulativa/bosanski/Zakoni_i_drugi_propisi_BiH_iz_oblasti_intelektualnog_vlasni%C5%A1tva/autor.bos.pdf; na hrvatskom jeziku na: http://www.ipr.gov.ba/upload/documents/dokumenti_podstranice/pravna-regulativa/Hrvatski/Zakoni_i_drugi_propisi_BiH_iz_oblasti_intelektualnog_vlasni%C5%A1tva_HR/autor.hr.pdf; na srpskom jeziku na: http://www.ipr.gov.ba/upload/documents/dokumenti_podstranice/pravna-regulativa/serbian/Zakoni_i_drugi_propisi_BiH_iz_oblasti_intelektualnog_vlasni%C5%A1tva-SERB/autor.sr.pdf; na engleskom jeziku na: http://www.ipr.gov.ba/upload/documents/dokumenti_podstranice/pravna-regulativa/Engleski/IP_Laws_and_Regulations_in_BiH/law_on_copyright_and_related_rights.pdf

²⁸ Uređuje pitanja kolektivnog ostvarivanja autorskog i srodnih prava kao sistem ostvarivanja autorskog prava za više autorskih djela većeg broja autora posredstvom lica specijaliziranih samo za tu djelatnost, koji djeluju pod dozvolom i nadzorom Instituta za intelektualno vlasništvo BiH.

²⁹ Odnosno stavio van snage ili zamijenio.

³⁰ Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima („Narodne novine Republike Hrvatske“, br. 167/03, 79/07, 80/11, 125/11, 141/13, 127/14, 62/17, 96/18)

Srbiji³¹ i Crnoj Gori³² primjećujemo relativnu³³ sličnost strukture, načela i instituta, te mehanizama zaštite, što je i očekivano uzimajući u obzir relativno visok nivo usklađenosti autorskopravne zaštite u svijetu usljed djelovanja međunarodnih izvora, a posebno direktiva, odnosno pravne tečevine ili *acquisa* EU. Primjetno je da su sve tri države u protekloj deceniji izvršile izvjestan broj izmjena i dopuna svoje autorskopravne legislative, prilagođavajući pravne norme uočenim potrebama i ispravljajući uočene nedostatke. BiH to nije uradila, što može ukazati na relativnu zapostavljenost ovog segmenta prave zaštite kod zakonodavca u BiH. Druge države, posebno Hrvatska, harmonizirale su svoje zakonodavstvo sa novim međunarodnim konvencijama, naročito sa novim EU direktivama, dok kod ZAISP-a to nije slučaj, a trebao bi biti. Najveća razlika kod autorskopravne zaštite u BiH sa državama u okruženju nije, doduše, povezana s pravnim normama, već je vezana za primjenu tih pravnih normi. BiH pruža niži nivo autorskopravne zaštite nego susjedi ne zbog zakona, već zbog primjene tih zakona koja se, uprkos relativno pozitivnim službenim procjenama, u praksi pokazala neučinkovitim, neadekvatnom, sporom, skupom, i sa stanovišta nosioca prava tuđujućom.

Dopunski izvori autorskog prava u BiH su i entitetski zakoni koji uređuju obligacione odnose³⁴, stvarno pravo³⁵, nasljeđivanje³⁶, radne odnose³⁷, prekršaje³⁸, parnični postupak³⁹, izvršni postupak, krivični postupak⁴⁰, entitetski zakoni o sudovima, Zakon o carinskoj politici u BiH⁴¹, Zakon o elektronskom pravnom i poslovnom prometu⁴², Zakon o osnivanju Instituta za intelektualno vlasništvo⁴³ i drugi. Podzakonski akti⁴⁴, kao i neformalni izvori⁴⁵, nadopunjuju pravnu uređenost autorskih prava u BiH.

BiH je članica sljedećih međunarodnih konvencija i ugovora u domenu autorskog prava: Bernska konvencija o zaštiti književnih i umjetničkih djela iz 1886. prema tekstu revidiranom 1971. godine⁴⁶; Međunarodna konvencija o zaštiti umjetnika izvodača, proizvođača fonograma i radio-difuznih organizacija (Rimska konvencija) iz 1961. godine; Ugovor o autorskom pravu Svjetske organizacije za intelektualno vlasništvo (WCT) iz 1996. godine; Ugovor o izvedbama i fonogramima Svjetske organizacije za intelektualno vlasništvo (WPPT) iz 1996. godine; Konvencija o zaštiti proizvođača fonograma od nedozvoljenog umnožavanja njihovih fonograma iz 1971. godine; Konvencija o distribuciji signala za prijenos programa preko satelita iz 1974. godine. ZAISP je harmoniziran i sa Sporazumom o trgovinskim aspektima prava intelektualnog vlasništva (TRIPS) Svjetske trgovinske organizacije (WTO) iz 1994. godine, uprkos činjenici da BiH u vrijeme pisanja ovog izvještaja nije njena članica. BiH nije postala članica Pekinškog sporazuma o audiovizuelnim izvedbama iz 2012. godine ili Ugovora iz Marakeša o pristupu slijepih i slabovidnih osoba objavljenim djelima iz 2013. godine, a trebala bi biti, te bi se ZAISP trebao harmonizirati sa njima.

³¹ Zakon o autorskom i srodnim pravima („Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 104/2009, 99/2011, 119/2012, 29/2016 – odluka US i 66/2019)

³² Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima („Službeni glasnik Crne Gore“, br. 37/2011 i 53/2016)

³³ Osim činjenice da se zakonodavac u BiH opredijelio da kolektivno ostvarivanje uređi zasebnim zakonom, što nije slučaj u prethodne tri države, ali što nije posebno relevantno.

³⁴ Prvenstveno, iako ne isključivo: Zakon o obligacionim odnosima FBiH („Sl. list SFRJ“, br. 29/1978, 39/1985, 45/1989 – odluka USJ i 57/1989, „Sl. list RBiH“, br. 2/1992, 13/1993 i 13/1994 i „Sl. novine FBiH“, br. 29/2003 i 42/2011) i Zakon o obligacionim odnosima Republike Srpske („Sl. list SFRJ“, br. 29/1978, 39/1985, 45/1989 – odluka USJ i 57/1989 i „Sl. glasnik Republike Srpske“, br. 17/1993, 3/1996, 37/2001 – dr. zakon, 39/2003 i 74/2004)

³⁵ Prvenstveno, ali ne isključivo: Zakon o stvarnim pravima FBiH („Sl. novine FBiH“, br. 66/13 i 100/13) i Zakon o stvarnim pravima RS-a („Sl. glasnik RS“, br. 124/2008, 3/2009 – ispr., 58/2009, 95/2011, 60/2015 i 18/2016 – odluka US)

³⁶ Prvenstveno: Zakon o nasljeđivanju FBiH („Sl. novine FBiH“, br. 80/14) i Zakon o nasljeđivanju RS-a („Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 1/2009, 55/2009 – ispravka i 91/2016). ZAISP u članu 63 izričito uređuje da se na prenošenje autorskog prava nasljeđivanjem primjenjuju propisi o nasljeđivanju, a ova pravna pravila upravo to i čine.

³⁷ Prvenstveno: Zakon o radu FBiH („Službene novine Federacije BiH“, broj 26/16 i 89/18) i Zakon o radu RS-a („Sl. glasnik RS“, br. 1/2016 i 66/2018)

³⁸ Prvenstveno Zakon o prekršajima FBiH („Sl. novine FBiH“, br. 63/14) i Zakon o prekršajima RS-a („Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 63/2014, 36/2015 – odluka US, 110/2016 i 100/2017); Zakon o prekršajima BiH („Sl. glasnik BiH“, br. 41/2007, 18/2012, 36/2014 i 81/2015), nadopunjuju odredbe o prekršajima, kao i o njihovom procesuiranju, u odnosu na sedmi dio, a posebno čl. 170 ZAISP-a.

³⁹ Prvenstveno Zakon o parničnom postupku FBiH („Sl. novine FBiH“, br. 53/03, 73/05, 19/06 i 98/15) i Zakon o parničnom postupku RS-a („Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 58/2003, 85/2003, 74/2005, 63/2007, 105/2008 – odluka US, 45/2009 – odluka US, 49/2009 i 61/2013), nadopunjuju procesne odredbe o civilnoj zaštiti autorskog prava u odjeljku B, poglavlju II šestog dijela ZAISP-a.

⁴⁰ Zakon o krivičnom postupku BiH („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, br. 3/2003, 32/2003 – ispr. 36/2003, 26/2004, 63/2004, 13/2005, 48/2005, 46/2006, 29/2007, 53/2007, 58/2008, 12/2009, 16/2009, 53/2009 – dr. zakon, 93/2009, 72/2013 i 65/2018)

⁴¹ „Sl. glasnik BiH“, br. 58/15

⁴² „Sl. glasnik BiH“, br. 88/07

⁴³ „Sl. glasnik BiH“, br. 43/04

⁴⁴ Pravilnik o načinu i formi deponiranja autorskih djela i predmeta srodnih prava i o njihovom upisivanju u knjigu evidencije („Sl. glasnik BiH“, br. 28/11); Pravilnik o izmjenama i dopunama pravilnika o načinu i formi deponiranja autorskih djela i predmeta srodnih prava i o njihovom upisivanju u knjigu evidencije („Sl. glasnik BiH“, br. 91/16); Odluka o određivanju identifikacionog broja za upis u knjigu evidencije autorskog djela i predmeta srodnih prava (br. IN-0293/11-03 VT); Pravilnik o načinu i formi ispunjavanja uvjeta za davanje dozvole pravnim licima za obavljanje poslova kolektivnog ostvarivanja autorskog i srodnih prava („Sl. glasnik BiH“, br. 44/10); Pravilnik o izmjenama pravilnika o načinu i formi ispunjavanja uslova za davanje dozvole pravnim licima za obavljanje poslova kolektivnog ostvarivanja autorskog i srodnih prava („Sl. glasnik BiH“, 49/16); Odluka o iznosima naknada za reproduciranje za privatnu i drugu vlastitu upotrebu autorskih djela i predmeta srodnih prava („Sl. glasnik BiH“, br. 77/11); Pravilnik o medijaciji radi zaključenja kolektivnog ugovora o kablovskoj retransmisiji radiodifuzno emitiranih djela („Sl. glasnik BiH“, br. 11/11); Odluka o provođenju carinskih mjera za zaštitu prava nosioca autorskog i srodnih prava („Sl. glasnik BiH“, br. 41/12).

⁴⁵ Kao što su sudska praksa domaćih sudova, sudova država bivše SFRJ, presude Evropskog suda pravde, pravna nauka, običaji i dr.

⁴⁶ Dostupna na: http://www.ipr.gov.ba/upload/documents/dokumenti_podstranice/pravna-regulativa/bosanski/Me%20C4%91unarodne_konvencije_i_ugovori_kojih_je_BiH_%20C4%8Dlanica/bernska_konvencija_%20bos.pdf

Kako BiH nije članica EU, nema obavezu transponiranja odredbi EU direktiva koje uređuju autorska prava u domaće zakonodavstvo niti EU direktive imaju pravnu snagu u BiH kao što imaju u drugim članicama Evropske unije. No, Bosna i Hercegovina se u Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju između evropskih zajednica i njihovih država članica, u članu 73 stav 3, obavezala: „Bosna i Hercegovina preduzet će sve neophodne mjere kako bi najkasnije pet godina nakon stupanja na snagu ovog sporazuma garantirala nivo zaštite prava intelektualne, industrijske i trgovinske svojine sličan onome koji postoji u Zajednici, uključujući i djelotvorna sredstva za ostvarivanje takvih prava.“ Tako BiH ima obavezu da inkorporira nivo zaštite koji je kompatibilan sa zaštitom u Evropskoj uniji. Norme EU općenito predstavljaju iznimno kvalitetna pravna rješenja pa je njihovo inkorporiranje u autorsko pravo BiH svrsishodno i primjereno. ZAISP je u cijelosti harmoniziran sa svim EU direktivama u domenu autorskog prava, koje su bile na snazi prije 2010. godine: Direktiva 93/83/EEC o koordinaciji određenih pravila s obzirom na autorsko pravo i srodna prava koja se odnose na satelitsko emitiranje i kablensko reemitiranje; Direktiva 96/9/EZ o pravnoj zaštiti baza podataka; Direktiva 2001/29/EZ o usklađivanju određenih aspekata autorskog prava i srodnih prava u informacijskom društvu; Direktiva 2001/84/EZ o pravu slijeđenja u korist autora izvornika umjetničkog djela; Direktiva 2006/115/EZ o pravu iznajmljivanja i posudbe te o određenim srodnim pravima u području intelektualnog vlasništva; Direktiva 2006/116/EZ o trajanju zaštite autorskog prava i određenih srodnih prava; Direktiva 2009/24/EZ o pravnoj zaštiti računarskih programa. ZAISP je harmoniziran i sa Direktivom 2011/77/EU o trajanju zaštite autorskog prava i određenih srodnih prava. ZAISP nije, a trebao bi biti harmoniziran sa EU direktivama koje uređuju autorska prava, a koje su stupile na snagu nakon njega: Direktiva 2012/28/EU o određenim dozvoljenim korištenjima djela siročadi; Direktiva 2014/26/EU o kolektivnom ostvarivanju autorskog i srodnih prava te izdavanju odobrenja za više državnih područja za prava na internetsko korištenje muzičkih djela na unutarnjem tržištu; Direktiva (EU) 2017/1564 o određenim dopuštenim upotrebama određenih djela i drugih predmeta zaštite koji su zaštićeni autorskim pravom i srodnim pravima u korist osoba koje su slijepe, koje imaju oštećenje vida ili imaju drugih poteškoća u korištenju štampanih materijala i o izmjeni Direktive 2001/29/EZ o usklađivanju određenih aspekata autorskog i srodnih prava u informacijskom društvu; Direktiva (EU) 2019/790 o autorskom pravu i srodnim pravima na jedinstvenom digitalnom tržištu i izmjeni direktiva 96/9/EZ i 2001/29/EZ; Direktiva (EU) 2019/789 o utvrđivanju pravila o ostvarivanju autorskog prava i srodnih prava koja se primjenjuju na određene internetske prijenose organizacija za radiodifuziju i reemitiranja televizijskih i radijskih programa, te o izmjeni Direktive Vijeća 93/83/EEZ.

Direktiva (EU) 2019/790 o autorskom pravu i srodnim pravima na jedinstvenom digitalnom tržištu⁴⁷, koja je 2019. godine bila u posebnoj žiži šire, ali i profesionalne javnosti, može biti od posebnog značaja za novinare u BiH. Temeljita analiza ove složene i duge⁴⁸ Direktive nije primjerena za ovu publikaciju, pa ćemo samo istaći da je potencijalno od najvećeg značaja za novinare glava IV, koja sadrži „mjere za stvaranje tržišta za autorsko pravo koje dobro funkcioniše“, a posebno poglavlje I glave IV koje sadrži „prava na publikacije“, i to član 15 sa odredbama „zaštite informativnih publikacija u pogledu internetskih korištenja“ koji uspostavlja nova autorskopravna ovlaštenja izdavačima povodom autorskih „informativnih publikacija“. Odredbe se primjenjuju samo na javna i „komercijalna“ korištenja tih publikacija, nisu vezane za linkovanje i ne sprečava se korištenje pojedinih riječi ili veoma kratkih isječaka. Pružena prava ne odnose se na novinare *per se*, već prvenstveno na poslodavce ili naručioce novinarskih djela, ali mogu utjecati na vrijednost novinarskih autorskih djela općenito. Direktiva sadrži i odredbe da se „odgovarajući“ udio prihoda treba dati i autorima autorskih djela, ali je na državama članicama da konkretno uredi mehanizam putem kojeg će to biti izvršeno. Ovo pravo izdavača traje dvije godine nakon objavljivanja informativne publikacije. Direktiva uređuje i mehanizam potraživanja pravične naknade za korištenje autorskih djela u okviru internetskih usluga u čl. 16. poglavlje 2 glave IV Direktive, te uvodi relativno kontroverzni „porez na linkove“. Odredbe člana 17. usmjerene su na „velike“ sakupljače novinarskih autorskih djela, kao što je Google News, te na osiguravanje pravične raspodjele prihoda od pružanja internetskih usluga. Potrebno bi bilo detaljno analizirati utjecaj odredbi ove Direktive na novinare u BiH, te ukoliko se utvrdi da je pozitivan i poželjan, trebalo bi lobirati zakonodavca da transponira relevantne odredbe u ZAISP.

3. Novinar kao autor i nosilac autorskog prava nad djelima koja je stvorio

ZAISP određuje da je autor autorskog djela ono ljudsko biće koje je stvorilo to autorsko djelo⁴⁹.

Stvaranje u autorskopravnom smislu je samo ono konkretno djelovanje koje rezultuje nastankom izražaja autorskog djela, odnosno konkretno pravljenje samog autorskog djela. Nije stvaranje autorskog djela davanje ideje, finansiranje, organizovanje, izdržavanje ili podržavanje bilo koje druge vrste, rad tehničke prirode (kao što je

⁴⁷ Službeni prevod, na hrvatskom jeziku, dostupan na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019L0790&from=HR>

⁴⁸ Tekst prevoda Direktive, na hrvatskom i engleskom jeziku, ima 34 strane.

⁴⁹ Vidi čl. 9 ZAISP-a

ispravljanje slovnih grešaka), izdavanje autorskih djela, prepisivanje diktacije ili slično⁵⁰. Novinar će biti autor ako je njegovo umno djelovanje proizvelo konkretne dijelove autorskog djela koji su autorskopravno zaštićeni, odnosno čiji se rezultat umnog djelovanja nalazi u izražaju i sadržaju konkretnog autorskog djela.

Pravno lice, kao što je privredno društvo, odnosno kompanija koja se bavi izdavačkom djelatnošću, radiodifuzna organizacija i slično, u BiH⁵¹, ne može biti autor, ali može biti nosilac autorskog prava koje stekne pravnim poslom sa autorom, tj. derivativno kao pravni sljednik novinara/autora/nosioca prava.

Ako dvije ili više osoba zajedno stvaraju jedinstveno i nedjeljivo autorsko djelo, te osobe će biti koautori tog djela i svima će pripasti jedinstveno autorsko pravo nad tim djelom. Udio u tom autorskom pravu i koristima od njega zavisit će od dogovora koautora ili biti određen srazmjerno njihovom stvarnom doprinosu u njegovom nastajanju. Koautori zajedno odlučuju o korištenju autorskog djela, a trajanje njihovog prava računa se od smrti posljednjeg živog koautora. Pojedini koautor ne može uskratiti svoju saglasnost na korištenje autorskog djela suprotno principima savjesnosti i poštenja, što je pravni standard koji konkretizira sud u svakom konkretnom slučaju⁵².

3.1 Pojam autorskog djela

Da bi bio „autorom“, novinar mora stvoriti nešto što se može kvalifikovati normama autorskog prava kao autorsko djelo. U čl. 4 st. 2 ZAISP definiše autorsko djelo: „Autorskim djelom smatra se individualna duhovna tvorevina iz oblasti književnosti, nauke i umjetnosti bez obzira na vrstu, način i oblik izražavanja, ako ovim zakonom nije drugačije određeno.“ Ova definicija može biti teška za razumijevanje i primjenu u praksi.

Autorsko djelo je tvorevina, odnosno „dobro“, i objekt autorskopravne zaštite nastao kao rezultat kreativnog umnog djelovanja isključivo ljudskog bića donošenjem povezanog niza slobodnih stvaralačkih, individualizirajućih odluka oblikovanih osobnošću autora. To djelovanje usmjereno je na komunikativni sadržaj izražavanjem određene ideje⁵³ drugim osobama⁵⁴.

Drugim riječima, autorsko djelo će biti „individualna duhovna tvorevina“ ako ju je novinar stvorio primjenom svoga intelekta, izražavajući određenu ideju na način da izražaj proizilazi iz onog dijela uma novinara koji je svojstven tom konkretnom novinaru. Duh tog novinara razlikuje se od drugih autora – on ne kopira⁵⁵ i ne oponaša slijepo djela drugih.

Oblast „književnosti, nauke i umjetnosti“ ne podrazumijeva naučnu ili stručnu definiciju ovih oblasti, već se ona koristi prvenstveno da bi se autorsko djelo kao objekt pravne zaštite razlikovalo od drugih nematerijalnih dobara koja su zaštićena drugim pravnim pravilima intelektualnog vlasništva (izum, oznaka, industrijski dizajn, topografija integrisanog kola i slično) ili drugim pravnim granama i mehanizmima. Oblast književnosti tako podrazumijeva sve vrste pisanog i usmenog izražavanja, uključujući i računarske programe; oblast nauke svaki oblik sistematizovanog znanja (ali ne i otkrića, načela, procesa, činjenica, formula i sl.) bez obzira da li se to odnosi na utilizaciju naučnih metoda; oblast umjetnosti podrazumijeva svaki estetski izražaj ljudskih bića.

Prag da bi se kreativni izražaj ljudskog bića klasifikovao kao autorsko djelo i time bio autorskopravno zaštićen nizak je i lako se zadovoljava. Sud će tražiti individualnost djela kojom je autor oblikovao tu tvorevinu, obično vještačenjem, te ako je ustanovi – kvalifikovat će tu tvorevinu kao autorsko djelo.

U predmetu C-5/08 Evropski sud pravde zaključio je da jedna riječ može biti autorsko djelo ako je individualna duhovna tvorevina svog autora⁵⁶. U členu 5 ZAISP-a izričito se predviđa da bilo koji sastojak autorskog djela, uključujući i naslov⁵⁷, može biti samostalno autorskopravno zaštićen ako predstavlja individualnu duhovnu tvorevinu svog autora. U determinaciji kvalifikovanosti autorskog djela koristi se načelo estetske neutralnosti. Pojam „umjetničko djelo“ odvojen je od „autorskog djela“ u smislu autorskopravne kvalifikacije. Kvalitet autorskog djela, kao i njegova kulturološka vrijednost, u cijelosti je irelevantan. Drugim riječima, nešto što nema nikakve kulturološke ili kvalitetne vrijednosti može biti jednako autorskopravno zaštićeno kao i nešto što opći konsenzus smatra vrhunskim umjetničkim djelom.

Stručnost, kvalifikovanost i sposobnost novinara ili autora koji stvara autorsko djelo, vrijeme uloženo u stvaranje, troškovi nastanka tog djela i druge slične konsideracije u potpunosti su irelevantne da bi se nešto moglo smatrati autorskim djelom. Na primjer, jako puno novca i truda može biti uloženo u pravljenje telefonskog imenika, ali to ga neće učiniti autorskim djelom⁵⁸ jer telefonski imenik nije i ne može biti „individualna duhovna tvorevina“. Pravna

⁵⁰ Urednik, izdavač, kolega ili bilo koja druga osoba koja daje ideju ili nalog, plaća ili uzrokuje da se stvori, podržava, organizira stvaranje autorskog djela, neće biti autor ni nosilac autorskog prava nad djelom koje nastane radom novinara.

⁵¹ To je moguće u SAD-u, kao i u izvjesnim drugim državama svijeta.

⁵² O koautorstvu vidi čl. 12 ZAISP-a

⁵³ Nota bene, ideja koja je obavezan sadržinski element autorskog djela nikada nije, niti može biti autorskopravno zaštićena. Vidi čl. 8 st. 1 tačka a ZAISP-a.

⁵⁴ Ovo je produžena definicija autorskog djela, koja je nastala pod utjecajem teorijskih i praktičnih shvatanja, a posebno kao rezultat presuda Evropskog suda pravde: C-5/08; C-393/09; C-403/08; C-145/10 i C-604/10.

⁵⁵ To je plagiranje, koje, iako eksplicitno nije definisano u ZAISP-u, predstavlja povredu autorskog prava i novinarske etike, te moralni delikt.

⁵⁶ Kao primjer autorskog djela od svega šest riječi možemo navesti čuvenu priču Ernesta Hemingveja: „Na prodaju: Dječije cipelice, nikada korištene!“

⁵⁷ Vidi mišljenje Vrhovnog suda Republike Hrvatske, Rev-42/97 od 7. 5. 1997. godine.

⁵⁸ Iako može biti predmetom zaštite srodnog prava proizvođača baze podataka, ukoliko zadovoljava zakonske kriterije.

dozvoljenost sadržaja autorskog djela također je apsolutno irelevantna za pitanje da li nešto može biti autorsko djelo. Nešto može biti rezultat krivičnog djela ili krivično djelo⁵⁹, a bit će autorskoppravno zaštićeno kao autorsko djelo.

Autorskoppravno nisu zaštićeni⁶⁰, pa samim tim ne mogu biti autorska djela: ideje⁶¹, koncepti, postupci, radne metode, matematičke operacije, načela ili otkrića; službeni tekstovi iz oblasti zakonodavstva, uprave i sudstva (zakoni, uredbе, odluke, izvještaji, zapisnici, sudske odluke i slično); politički govori i govori održani tokom sudskih rasprava; dnevne vijesti ili razne informacije koje imaju karakter kratke vijesti sadržane u obavještenju za štampu, i narodne književne i umjetničke tvorevine. Novinari u svom djelovanju stoga mogu slobodno koristiti navedeno, uzimajući u obzir da je konkretna determinacija da li nešto potpada pod, na primjer, „kratku vijest sadržanu u obavještenju za štampu“ često problematična, predstavlja pravni standard⁶² i može je definitivno odrediti samo nadležni sud⁶³.

U Bosni i Hercegovini koristi se opća definicija autorskog djela, što znači da će bilo šta što se može podvesti pod tu definiciju biti kvalifikovano kao autorsko djelo. Ovo možemo zaključiti iz činjenice da zakonodavac kaže kako vrsta, način i oblik izražavanja nisu obzir za konsideraciju autorskopravnosti. Vrsta izražavanja ili autorskopravnog stvaralaštva nije bitna da bi nešto bilo „autorsko djelo“. Zakonodavac ipak, ilustracije radi, u članu 4 st. 2 kao primjer navodi neke vrste autorskih djela: pisana djela (književni tekstovi, studije, priručnici, članci i ostali napisi, kao i kompjuterski programi); govorna djela (govori, predavanja, propovijedi i druga djela iste prirode); dramska, dramsko-muzička i lutkarska djela; koreografska i pantomimska djela; muzička djela s riječima ili bez riječi; audiovizuelna djela⁶⁴ (filmska djela i djela stvorena na način sličan filmskom stvaranju); djela likovnih umjetnosti (crteži, slike, grafike, kipovi i druga djela iste prirode); djela arhitekture (skice, planovi, nacrti i izgrađeni objekti); djela svih grana primijenjenih umjetnosti, grafičkog i industrijskog oblikovanja; fotografska djela i djela proizvedena postupkom sličnim fotografskom; kartografska djela; prezentacije naučne, obrazovne ili tehničke prirode (tehničke skice, planovi, grafikoni, formulari, ekspertize, nalazi vještaka, prezentacije u plastičnom obliku i druga djela iste prirode). Sve druge vrste individualnih duhovnih tvorevina također su autorskoppravno zaštićene kao autorska djela, iako nisu izričito navedene u Zakonu. Internet-stranice i videoigre su takve vrste neimenovanih, a zaštićenih autorskih djela. ZAISP uređuje zbirke⁶⁵, baze podataka⁶⁶, audiovizuelna autorska djela⁶⁷, računarske programe⁶⁸ kao zasebne vrste autorskih djela na poseban način, usljed njihove prirode ili karakteristika u autorskopravnom sistemu, te pojedine aspekte korištenja arhitektonskih autorskih djela i autorskih djela likovne umjetnosti i fotografije⁶⁹, etc.

„Novinarska autorska djela“ ili „medijski sadržaj“ nisu izričito pomenuti niti posebno uređeni u ZAISP-u kao zasebna vrsta autorskih djela, što, naravno, ne znači da novinarska autorska djela ili medijski sadržaj nije autorsko djelo, odnosno da nije podobno za autorskopravnu zaštitu. Ono što možemo smatrati mogućim rezultatima profesionalnog novinarskog djelovanja i time „novinarskim“ autorskim djelom može se podvesti pod pojmove članka, napisa, studije, tj. pisanog, govornog, fotografskog, audiovizuelnog djela, prezentacije i drugih, ali je ta kvalifikacija irelevantna zbog primjene opće definicije autorskog djela. Drugačije rečeno, „novinarska“ autorska djela su neupitno autorskoppravno zaštićena dok god predstavljaju individualna duhovna djela, a ne zbog činjenice da ih je napisao „novinar“ ili da imaju medijski ili drugi novinarski sadržaj. Posebno ističemo činjenicu da ono što novinari koriste u svom profesionalnom djelovanju, a plod je drugih osoba, također može biti autorsko djelo, pa novinari koji koriste ta djela moraju poštovati autorska prava tih novinara.

Autorsko djelo nije isto što i primjerak autorskog djela. Primjerak autorskog djela je nešto perceptibilno i u materijalnoj prirodi, na šta je fiksiran sadržaj autorskog djela kao nematerijalnog objekta pravne zaštite. To su dva različita objekta ili predmeta pravne zaštite, čije korištenje je uređeno različitim pravnim pravilima. Autorsko djelo je po svojoj prirodi posebno nematerijalno dobro, čije korištenje je uređeno pravilima autorskog prava, a primjerak

⁵⁹ Na primjer: govor mržnje, pozivanje na rušenje ustavnog poretka ili djelo povezano sa krivičnim djelom (kao snimak ubistva) i dr.

⁶⁰ Vidi čl. 8 st. 1 ZAISP-a

⁶¹ Ideja se općenito smatra najvišom apstrakcijom komunikativnog konstrukta koji autor želi izraziti u autorskom djelu. Ideja je izuzeta iz autorskopravne zaštite jer bi autorskoppravna zaštita stvorila neprimjerene prepreke za daljnje djelovanje supsekventnih autora bez posebno opravdane koristi izvornom autoru. Svrha autorskog prava, između ostalog, jeste da se stimuliše stvaranje autorskih djela. O ovom će biti više riječi kasnije.

⁶² Pravna norma čiji sadržaj namjerno nije jasno i nedvosmisleno uređen, već je ostavljen na tumačenje nadležnom sudu na osnovu relevantnih okolnosti.

⁶³ Svakako bi bilo poželjno da je granica značenja ovih pojmova jasnija.

⁶⁴ Zakonodavac definiše „audiovizuelno“ autorsko djelo u članu 109, prema kojem su to: „kinematografski, televizijski, dokumentarni, crtani, reklamni i kratki muzički videofilmovi, te druga audiovizuelna djela izražena slikama koje u slijedu stvaraju utisak pokreta, sa zvukom ili bez zvuka, nezavisno od vrste nosača na kojem su fiksirane.“ Drugim riječima, audiovizuelno autorsko djelo može biti bilo koji videouradak, a ne samo filmovi u tradicionalnom smislu. Snimak na mobitelu koji, na primjer, novinar napravi ili koji koristi u svom djelovanju može predstavljati audiovizuelno autorsko djelo u autorskopravnom smislu.

⁶⁵ Vidi čl. 7, 60 et al. ZAISP-a

⁶⁶ Baza podataka je jedinstvena u autorskopravnom sistemu po tome što može biti zaštićena i kao autorsko djelo (vidi čl. 7, 51 et al. ZAISP-a) i kao predmet srodnog prava proizvođača baze podataka (vidi čl. 141 st. 1 ZAISP-a).

⁶⁷ Vidi poglavlje II četvrtog dijela (čl. 109–115 et al.) ZAISP-a

⁶⁸ Vidi poglavlje I četvrtog dijela (čl. 102–108 et al.) ZAISP-a

⁶⁹ Vidi npr. čl. 23 st. 2 tačka a, čl. 46 st. 4 tačka d, čl. 70 et al. ZAISP-a, te pravo slijeđenja u čl. 35, 39 et al. ZAISP-a

autorskog djela je po svojoj pravnoj prirodi stvar⁷⁰ čije korištenje je uređeno pravilima stvarnog prava. Pravo vlasništva nad primjerkom autorskog djela pravno je odvojeno od autorskog prava nad autorskim djelom koje je fiksirano na tom primjerku autorskog djela⁷¹. Na primjer, knjiga nije autorsko djelo, već je primjerak autorskog djela na koji je fiksiran sadržaj (pisanog) djela. Knjiga je stvar. Stvar se nalazi u vlasništvu⁷² osobe koja je na pravno valjan način stekla pravo vlasništva nad njim. No, stječući pravo vlasništva ta osoba nije stekla pravo da koristi autorsko djelo⁷³. Na primjer, kada kupimo novine stekli smo pravo vlasništva nad tim primjerkom, ali to ne znači da smijemo kopirati članke iz novina, prerađivati ih ili na drugi autorskopravno relevantan način koristiti autorska djela koja su fiksirana za te novine kao materijalni nosač, čineći ih primjerkom autorskog djela. Davanje dozvole za korištenje autorskog djela ili prenos autorskih prava ne utječe na pravo vlasništva ili druga stvarna prava nad primjerkom autorskog djela⁷⁴. Po ovom pitanju ima dosta miskoncepcija u društvu.

3.2 Stjecanje autorskog prava i sadržaj autorskog prava novinara

Autor stječe autorsko pravo u onom trenutku kad stvori autorsko djelo⁷⁵. Dakle, autorsko djelo je zaštićeno istog trenutka kad je stvoreno, pa čak i dok stvaranje još traje. Autorskopravna zaštita je automatska i nije uslovljena ispunjenjem nikakvih formalnosti. Autor ne mora nigdje prijaviti autorsko djelo (državnoj ili drugoj organizaciji ili instituciji) da bi ono bilo zaštićeno. Dakle, jednom kada stvori autorsko djelo, novinar ne mora uraditi ništa da bi ono bilo zaštićeno u autorskopravnom smislu. Sva autorska djela novinara, samim tim što su stvorena, automatski su i autorskopravno zaštićena, a po pravnoj osnovi – zato što je stvorio autorsko djelo, novinar (originarno) stječe autorsko pravo nad njim.

Autorsko djelo ne mora biti „završeno“ da bi bilo autorskopravno zaštićeno⁷⁶ – samo mora zadovoljiti autorskopravne kriterije u kom god stadiju „završenosti“ se nalazi. Ono ne mora biti objavljeno niti izdato da bi bilo zaštićeno⁷⁷.

Da bi autorsko djelo bilo autorskopravno zaštićeno, novinar ne mora staviti © znak, kao što je to bio slučaj u prošlosti, iako je stavljanje ovog znaka, imena i prezimena i godine objavljivanja poželjno⁷⁸. Novinar ne mora deponirati⁷⁹ autorsko djelo Institutu za intelektualno vlasništvo BiH da bi ono bilo zaštićeno, ali takav postupak može olakšati dokazivanje autorstva na sudu ili u drugim okolnostima. Novinar ne mora označiti primjerke autorskog djela svojim imenom ili na bilo koji drugi način da bi bili autorskopravno zaštićeni, ali označavanje primjeraka autorskog djela daje izvjesne prednosti pri dokazivanju autorstva⁸⁰.

Kad stvori autorsko djelo, pravni poredak daje novinaru pravnu vlast nad korištenjem tog djela – autorsko pravo. Ona je apsolutna, djeluje prema svima, te svaka osoba mora poštovati kontrolu autora nad korištenjem djela. Ta pravna vlast je isključiva – svima osim autoru zabranjeno je da koriste autorsko djelo ako nemaju dozvolu autora/pravnog sljednika autora, ili ako nemaju dozvolu u izričitim odredbama Zakona⁸¹. Pravna vlast autora je i neposredna jer on samostalno i izravno odlučuje kome će i pod kojim uslovima dati da koristi njegovo autorsko djelo.

Povodom novinarskog autorskog djela, novinar je prvi i najširi nosilac autorskog prava. Sve druge osobe koje žele koristiti to autorsko djelo moraju dobiti dozvolu novinara, a on može prenijeti svoje autorsko pravo pravnim poslom na poslodavca, izdavača, nalogodavca i druge osobe koje će onda postati nosioci autorskog prava. Pravnim rječnikom, novinar originarno stječe autorsko pravo nad autorskim djelom koje je stvorio, a sve druge osobe su njegovi pravni sljednici, koji svoja autorska prava derivativno izvode iz prava novinara i u granicama u kojima su ta prava prenesena ili dozvola data.

Da bi se lakše razumio sadržaj autorskog prava i da bi prilagodio svrhu pružanja zaštite, zakonodavac dijeli ovlaštenja autora, koja čine pravnu vlast autora povodom autorskog djela, na tri skupine: isključiva imovinskopravna ovlaštenja ili autorska imovinska prava, isključiva ličnopravna ovlaštenja ili autorska moralna prava i druga ovlaštenja autora.

⁷⁰ Mada ne mora biti. Na primjer zvučni valovi ili svjetlosni impulsi mogu biti materijalni nosač jer se manifestuju u materijalnoj prirodi i drugi ih mogu percipirati, ali oni nisu „stvar“ prema pravilima Stvarnog prava.

⁷¹ Vidi čl. 67 ZAIŠP-a

⁷² Pravo vlasništva daje kontrolu nosiocu prava povodom korištenja stvari, i to prvenstveno pravo na posjedovanje, korištenje i raspolaganje tom stvari te pravo da se zabrani svim trećim licima da djeluju prema toj stvari na bilo koji od tih načina.

⁷³ Vidi čl. 68 st. 2 ZAIŠP-a

⁷⁴ Vidi čl. 68 st. 1 ZAIŠP-a

⁷⁵ Vidi čl. 14 ZAIŠP-a

⁷⁶ Vidi čl. 5 ZAIŠP-a

⁷⁷ Izuzetak je samo kod kolektivnog ostvarivanja autorskog prava, gdje autorsko djelo mora biti objavljeno da bi kolektivna organizacija mogla kolektivno ostvarivati prava povodom njega, što proizilazi iz odredbe člana 2 st. 3 Zakona o kolektivnom ostvarivanju autorskog i srodnih prava.

⁷⁸ Vidi čl. 165 ZAIŠP-a o pojedinostima i prednostima stavljanja znaka, a posebno čl. 165 st. 4 ZAIŠP-a – kako stavljanje ili ne stavljanje ovog znaka ne utječe na autorskopravnu zaštitu autorskog djela.

⁷⁹ Vidi čl. 164 ZAIŠP-a o Institutu deponiranja autorskog djela i prednostima, a posebno čl. 164 st. 5 o tome kako deponiranje autorskog djela nema utjecaja na postojanje autorskog prava i autorskopravnu zaštitu autorskog djela.

⁸⁰ Vidi čl. 10 ZAIŠP-a

⁸¹ Vidi čl. 20 st. 2 ZAIŠP-a

Sadržaj prava autora apstraktno je određen. To znači da svaki mogući oblik korištenja autorskog djela čini sadržaj prava autora i kontrolira ga autor⁸², osim ako u zakonu nije izričito drugačije određeno. Autor ima jedno i jedinstveno⁸³ autorsko pravo na svom konkretnom autorskom djelu koje je stvorio. On u sklopu svog jedinstvenog autorskog prava ima pojedinačna ovlaštenja ili pravo da kontrolira svaki mogući oblik, vid ili način korištenja svog djela, osim onih koje je Zakonodavac izričito izuzeo izvan kontrole autora. Sadržaj autorskog prava podrazumijeva kontrolu i nad oblicima korištenja autorskog djela koja nisu poznata kada je djelo stvoreno, ali će se izmisliti ili postati moguća dok traje autorskoppravna zaštita.

Osoba koja želi koristiti autorsko djelo mora za to imati validnu pravnu osnovu⁸⁴.

Pravna osnova može biti izričita, formalna i pravno valjana dozvola ili prenos prava autora/nosioca autorskog prava, ili može biti zakonska odredba⁸⁵. Za svaki oblik korištenja autorskog djela nosilac autorskog prava ima pravo na posebnu naknadu⁸⁶. Drugim riječima, autor može usloviti davanje dozvole za korištenje autorskog djela novčanom ili drugom naknadom. Novčana naknada za korištenje autorskog djela se pretpostavlja⁸⁷.

Zakon, radi veće pravne sigurnosti i uređenosti, navodi i posebno uređuje samo neke moguće i tipične načine korištenja autorskog djela: pravo⁸⁸ reproduciranja⁸⁹ primjeraka autorskog djela, odnosno pravo pravljenja fizičkih „kopija“ ili primjeraka djela (davanje fizičke forme autorskom djelu koji je po svojoj prirodi nematerijalno dobro), uključujući i pohranjivanje u elektronskoj formi sadržaja djela; pravo⁹⁰ distribuiranja⁹¹ primjeraka autorskog djela⁹², odnosno pravo prvog prodavanja konkretnog primjerka; pravo⁹³ davanja u zakup⁹⁴ primjeraka autorskog djela, odnosno pravo iznajmljivanja primjeraka za novac⁹⁵; pravo⁹⁶ saopćavanja javnosti sadržaja autorskog djela⁹⁷, odnosno činjenje dostupnim sadržaja autorskog djela javnosti na razne načine; pravo⁹⁸ prerade⁹⁹ sadržaja autorskog djela, odnosno pravo mijenjanja i prilagođavanja sadržaja, uključujući i prevođenja; pravo¹⁰⁰ audiovizuelnog prilagođavanja autorskog djela, popularno rečeno – pravljenje filmova na osnovu autorskih djela ili ugradba autorskih djela u filmove, itd. Drugi neimenovani i neuređeni oblici korištenja autorskog djela također čine sadržaj subjektivnog autorskog prava, bez obzira na to što nisu imenovani.

Novinar kontrolira korištenje autorskog djela saopćavanjem njegovog sadržaja javnosti na bilo koji način. Javnost u autorskom pravu¹⁰¹ predstavlja veći broj osoba koje nisu međusobno povezane rodbinskim ili drugim ličnim vezama. Definicija je pravni standard, a sudovima je ostavljeno da u svakom konkretnom slučaju odrede šta znače navedene riječi, pa će „javnost“ biti različita od slučaja do slučaja, odnosno od situacije do situacije.

Autor kontrolira svaki mogući vid saopćavanja javnosti sadržaja autorskog djela, osim onog koji je zakonodavac izričito stavio van kontrole autora, ali i u ovom slučaju Zakon, radi veće uređenosti, imenuje i posebno uređuje

⁸² Vidi čl. 20 st. 1 ZAISP-a

⁸³ Vidi čl. 15 ZAISP-a

⁸⁴ Vidi čl. 20 st. 2 ZAISP-a

⁸⁵ Također čl. 20 st. 2 ZAISP-a. Zakonska licenca za korištenje autorskog djela predstavlja sadržinsko ograničenje prava autora, a u BiH prvenstveno poznajemo dva oblika sadržinskog ograničenja autorskog prava: zakonska licenca (vidi čl. 41 ZAISP-a) i slobodna upotreba autorskog djela (vidi čl. 42-54 ZAISP-a) et al.

⁸⁶ Osim ako nije zakonom izričito drugačije određeno (sadržinsko ograničenje autorskog prava slobodnom upotrebom autorskog djela), vidi čl. 20 st. 3 ZAISP-a

⁸⁷ Vidi čl. 81 ZAISP-a

⁸⁸ Vidi čl. 21 ZAISP-a

⁸⁹ Istakli smo da je autorsko djelo u formalnopravnom smislu nematerijalno dobro koje kao takvo nema manifestacije u materijalnoj prirodi (nije stvar). No, da bi neko osim autora mogao koristiti autorsko djelo, ono se mora na neki način fiksirati za nešto što ima svoju materijalnu dimenziju – materijalni nosač. Reproduciranje je stoga korištenje autorskog djela na način da se njegov sadržaj fiksira za materijalni nosač, čime nastaje primjerak tog djela. Drugim riječima, to je kopiranje ili dupliranje, stvaranje primjerka autorskog djela, i to neposredno ili posredno, privremeno ili trajno, djelimično ili u cjelini, bilo kakvim sredstvima i na bilo kakav način, kao što je uređeno u tekstu relevantnog člana Zakona. Ovo je tako bitan oblik korištenja autorskog djela da u pravnim sistemima poput onog u SAD-u cjelokupna grana prava nosi naziv po ovom ovlaštenju – „copyright“.

⁹⁰ Vidi čl. 22 ZAISP-a

⁹¹ Distribuiranje je stavljanje u promet primjerka autorskog djela prodajom ili drugim pravno valjanom načinom prenosa prava vlasništva, uključujući i uvoz u državu (u nekim slučajevima izvor) primjeraka autorskog djela.

⁹² Pravo distribuiranja primjeraka autorskog djela iscrpljuje se, odnosno prestaje po prvom pravno valjanom prenosu prava vlasništva nad tim individualnim primjerkom autorskog djela, koje ovlasti autor. To znači da neko ko prvi put prodaje neki primjerak autorskog djela mora dobiti pravno valjanu dozvolu autora. Neko ko je kupio taj primjerak može ga kasnije preprodavati bez dozvole autora. Iscrpljenje ovog prava važi samo za teritoriju Bosne i Hercegovine, što znači da ukoliko neko želi da preproda primjerak autorskog djela izvan teritorije BiH, mora za to dobiti validnu dozvolu autora ili ga zakon mora ovlastiti na takvo djelovanje. Vidi čl. 71 ZAISP-a.

⁹³ Vidi čl. 23 ZAISP-a

⁹⁴ Davanje u zakup je korištenje primjerka autorskog djela sa svrhom ostvarivanja posredne ili neposredne imovinske, i to privredne koristi, tako što se konkretni primjerak djela daje na korištenje drugom licu – u posjed, na ograničen period i za naknadu.

⁹⁵ Ono što su nekada, a sada mnogo manje, na primjer videoteke radile.

⁹⁶ Vidi čl. 24 ZAISP-a

⁹⁷ Kao ruska lutka matrioška, ovo ovlaštenje sastoji se od cijele serije zasebnih individualnih ovlaštenja koja odgovaraju oblicima korištenja autorskog djela, te će, zbog svoje složenosti, biti obrađena zasebno. Ovu podjelu kreirao je zakonodavac radi preglednosti i jasnoće.

⁹⁸ Vidi čl. 33 ZAISP-a

⁹⁹ Prerada je vid korištenja autorskog djela gdje se djeluje na njegov sadržaj tako što se prevodi, dramski ili muzički obradi ili promijeni na bilo koji način. Ukoliko je djelovanje koje je potrebno da se promijeni sadržaj autorskog djela duhovne, individualizirajuće, odnosno iste prirode kao pri stvaranju autorskog djela, rezultat toga će biti potencijalno autorsko djelo prerade koje može biti samostalno autorskoppravno zaštićeno. Vidi čl. 6 ZAISP-a.

¹⁰⁰ Vidi čl. 110 ZAISP-a

¹⁰¹ Vidi čl. 2 st. 2 ZAISP-a

najtipičnije načine ovakvog korištenja autorskog djela: pravo¹⁰² javnog izvođenja, koje se i samo sastoji od ovlaštenja na: pravo javnog recitiranja¹⁰³, pravo javnog muzičkog izvođenja i javnog scenskog prikazivanja; pravo¹⁰⁴ javnog prenošenja; pravo¹⁰⁵ javnog prikazivanja, odnosno puštanja „snimljenih“ audiovizuelnih ili „filmskih“, te drugih primjernih autorskih djela javnosti putem tehničkih uređaja; pravo¹⁰⁶ javnog saopćavanja s fonograma i videograma, odnosno puštanje javnosti snimaka recitacije (et. al); pravo¹⁰⁷ radiodifuznog i kablovskog emitiranja¹⁰⁸, odnosno pravo¹⁰⁹ radiodifuznog i kablovskog reemitiranja¹¹⁰; pravo¹¹¹ sekundarnog korištenja djela koje se radiodifuzno emitira, odnosno pravo da se u kafićima i drugim javnim objektima pušta autorsko djelo koje se emitira putem radija, televizije ili na drugi primjenjiv način, i pravo¹¹² činjenja dostupnim javnosti¹¹³, odnosno postavljanja na internet ili pružanja video-on-demand, audio-on-demand ili drugih sličnih usluga.

Kada autor stvori autorsko djelo, između njega i tog djela pojavi se posebna, duboko emotivna, duhovna i lična veza¹¹⁴. Zakonodavac štiti ovu vezu putem konkretnih ovlaštenja koja se nazivaju autorskim moralnim pravima autora, a koja su pravno uređena drugačije od druge dvije vrste autorskopравnih ovlaštenja. Zakon i u ovom slučaju definiše neke od uobičajenih načina korištenja autorskog djela sa ovim karakteristikama, iako taj spisak nije konačan ni isključiv: pravo¹¹⁵ objavljivanja¹¹⁶ autorskog djela¹¹⁷; pravo¹¹⁸ priznavanja autorstva, koje se sastoji od: prava da autor bude priznat kao autor tog djela i da se niko drugi ne može proglasiti autorom tog djela¹¹⁹; pravo na označavanje primjeraka autorskog djela znakom raspoznavanja koji upućuje na identitet autora¹²⁰, kao i da se ne označe¹²¹ primjerci autorskog djela identitetom autora; i pravo¹²² poštivanja djela¹²³, odnosno pravo na zaštitu integriteta autorskog djela (mijenjanje, upotreba, te mijenjanje i upotreba autorskog djela, što negativno utječe na čast i ugled autora).

„Druga ovlaštenja autora“, kako ih zakonodavac izričito naziva¹²⁴, relativne su (inter partes), a ne apsolutne prirode, a nosioci obaveza su tačno određena lica, te se odnose samo na posebne vrste autorskih djela ili karakteristike primjeraka autorskog djela. Druga ovlaštenja autora su: pravo¹²⁵ na naknadu za davanje na

¹⁰² Vidi čl. 25 ZAISP-a

¹⁰³ Oblik korištenja autorskog djela iz oblasti književnosti ili nauke čitanjem ili recitiranjem sadržaja autorskog djela javnosti uživo. Vidi čl. 25 tačka a ZAISP-a. Ovaj oblik korištenja autorskog djela podrazumijeva npr. da spiker čita pisano djelo.

¹⁰⁴ Vidi čl. 26 ZAISP-a

¹⁰⁵ Vidi čl. 27 ZAISP-a

¹⁰⁶ Vidi čl. 28 ZAISP-a

¹⁰⁷ Vidi čl. 29 ZAISP-a

¹⁰⁸ Radi se o složenom obliku korištenja sadržaja autorskog djela, koji podrazumijeva radiodifuzni prenos bežičnim putem – radijskim ili televizijskim programskim signalom namijenjenim za javni prijem (slikovito rečeno – puštanje u eter), kablovski prenos putem „žice“ – radijskim ili televizijskim programskim signalom namijenjenim za javni prijem (slikovito rečeno – ono što radi „kablovska“), te emitiranje putem satelita, odnosno radijskih ili televizijskih programskih signala pod kontrolom i odgovornošću organizacije za radiodifuziju, gdje su programski signali namijenjeni za javni prijem i šalju se u neprekinutom komunikacionom lancu prema satelitu i nazad na Zemlju. Riječ je o upotrebi autorskog djela tako što se ono u obliku emisije ili na drugi način ili odašilja u elektromagnetni radijski spektar ili putem bilo kog tehnološkog mehanizma koji koristi kondukciju u obliku „žica“. Ti oblici namijenjeni su za javni prijem lica koji imaju tehnološke uređaje potrebne da se primi signal. Odredbe ZAISP-a su po svojoj prirodi tehnološki neutralne, što znači da se ne odnose ni na jednu konkretnu tehnologiju, nego na sve moguće tehnologije, sada poznate ili koje će postati poznate u budućnosti, a koje se mogu klasifikovati širokim pojmovima koje je koristio zakonodavac. Ovaj oblik korištenja autorskog djela od posebnog je interesa za one novinare koji djeluju po nalogu ili u radnom odnosu sa radiodifuznim organizacijama (radijskim i televizijskim kućama).

¹⁰⁹ Vidi čl. 30 ZAISP-a

¹¹⁰ Određena organizacija uzima signal te istovremeno i bez ikakvih izmjena u cjelini saopćava drugoj javnosti sadržaj tog autorskog djela koje se radiodifuzno, tj. kablovski emitira. Drukčije rečeno, to je ono što kablovske organizacije rade kada preuzimaju signal na primjer CNN-a i prosljeđuju ga korisnicima svojih usluga bez izmjena.

¹¹¹ Vidi čl. 31 ZAISP-a

¹¹² Vidi čl. 32 ZAISP-a

¹¹³ Najsažetije rečeno, ovo je postavljanje sadržaja autorskog djela na internet, odnosno saopćavanje javnosti bilo žičanim ili bežičnim prenosom, tako da korisnik može pristupiti primjerku djela s mjesta i u vrijeme koje taj korisnik sam odabere. Zakonodavac kao primjer navodi internet, video-on-demand, audio-on-demand, ali spisak nije konačan niti sveobuhvatan.

¹¹⁴ Neki autori u šali ili zbilji smatraju i nazivaju autorska djela svojom „djecom“. Ova lična veza je i razlogom zašto kritika autorskih djela može imati dubok psihološki utjecaj na osobu. Razmislite samo kako se osjećate kada neko kritikuje nešto što ste napisali.

¹¹⁵ Vidi čl. 17 ZAISP-a

¹¹⁶ Objavljivanje, kao autorskopравno relevantno djelovanje prema autorskom djelu, definisano je članom 2 st. 1 ZAISP-a kao bilo koje djelovanje koje kao rezultat ima da sadržaj autorskog djela postane dostupan javnosti po prvi put, a sa dozvolom ovlaštenog lica.

¹¹⁷ Jedino autor je ovlašten da odluči da li je autorsko djelo spremno za objavljivanje, kada će biti objavljeno, na koji način i u kojoj formi.

¹¹⁸ Vidi čl. 18 ZAISP-a

¹¹⁹ Ovo ovlaštenje tradicionalno se zvalo pravom paterniteta, a sastoji se od ovlaštenja autora da bude priznat i označen kao stvaralac autorskog djela, te stvara zabranu svakom licu da ističe autorstvo na autorskom djelu koje to lice nije stvorilo. Ova odredba također predstavlja komponentu pravne zabrane plagijatorstva kao šireg pojma od povrede subjektivnog autorskog prava.

¹²⁰ Ime i prezime, pseudonim, znak raspoznavanja (na primjer znak pjevača Princa)

¹²¹ Naznakom „anonimno“ ili bez bilo kakve oznake.

¹²² Vidi čl. 19 ZAISP-a

¹²³ Autor se može suprotstaviti svakom mijenjanju sadržaja, upotrebi autorskog djela, mijenjanju i upotrebi autorskog djela ako bi takvo mijenjanje ili upotreba vrijedali njegovu čast i ugled. Čast i ugled autora pravni je standard. Mijenjanje, upotreba, te mijenjanje i upotreba koje ne vrijedaju čast i ugled autora ne potpadaju pod ovo ovlaštenje autora.

¹²⁴ Vidi odjeljak D trećeg poglavlja prvog dijela ZAISP-a

¹²⁵ Vidi čl. 34 ZAISP-a

poslugu¹²⁶; pravo¹²⁷ slijeđenja; pravo¹²⁸ na naknadu za privatnu i drugu vlastitu upotrebu¹²⁹; pravo¹³⁰ pristupa unikatnom primjerku autorskog djela, i pravo¹³¹ predaje unikatnog primjerku autorskog djela. Pravo¹³² pokajanja¹³³ je isključivo ovlaštenje autora da jednostranom izjavom povuče dozvolu ili raskine ugovor kojim je dozvolio korištenje svog djela i eventualno prenio autorska imovinska prava na drugo lice, pod uslovom da ima za to ozbiljne razloge i da nadoknadi običnu štetu koju na taj način nanosi tom drugom licu. Korištenje ovog ovlaštenja detaljno je zakonski uređeno¹³⁴ i jedino je ovlaštenje koje traje samo za života autora i ne može se nikako prenijeti na druge osobe.

3.3 Ostvarivanje, kolektivno ostvarivanje, davanje dozvole na korištenje autorskog djela, promet autorskim pravom novinara, nasljedivost i posljedice stvaranja autorskog djela u radnom odnosu ili po narudžbi

Svako autorsko djelo ima inherentnu duhovnu, estetsku, kulturološku, socijalnu i intelektualnu vrijednost. No, svako autorsko djelo i primjerci autorskog djela u raznim formama također imaju nepobitnu imovinsku, odnosno novčanu vrijednost. To je razlog zašto su ljudi voljni da kupuju novine, knjige, muzičke CD-ove, karte za kino itd.

Autorsko djelo ima vrijednost u načinima na koje se može koristiti¹³⁵, pa zato pravila autorskog prava uređuju autorovu kontrolu nad korištenjem svog djela. Kontrola koju pravni poredak daje autoru povodom autorskog djela omogućuju mu da valorizuje i ostvari vrijednost tog djela. Većina korisnika često ne može na pravno valjan način koristiti autorsko djelo dok ne dobije izričitu i pravno valjanu dozvolu autora. Autor može usloviti davanje te dozvole plaćanjem naknade¹³⁶, kako ga i sljedeće po odredbama ZAISP-a¹³⁷.

Autor ostvaruje autorsko pravo tako što daje dozvole korisnicima za korištenje svog djela, prenosi pravnim poslovima pojedina prenosiva ovlaštenja ili individualna autorska prava na druge osobe i to naplaćuje, ubire naknadu za korištenje, vrši kontrolu nad korištenjem, u slučaju povrede autorskog prava traži primjerenu autorskopravnu zaštitu na sudu ili djelovanje drugih nadležnih državnih organa, i na druge primjerene načine. On može ostvarivati svoje autorsko pravo sam¹³⁸, putem zastupnika¹³⁹ kojeg je izričito ovlastio ili kolektivno¹⁴⁰.

Kolektivno ostvarivanje autorskog prava je „ostvarivanje autorskog prava za više autorskih djela većeg broja autora zajedno posredstvom pravnih lica specijaliziranih samo za tu djelatnost¹⁴¹“ koji ispunjavaju uslove Zakona o kolektivnom ostvarivanju autorskog i srodnih prava („Sl. glasnik BiH“, br. 63/10) i koji djeluju pod dozvolom i nadzorom Instituta za intelektualno vlasništvo u BiH¹⁴². Naime, ostvarivanje autorskih prava za neke vrste autorskih djela, kao što je muzika, iznimno je teško ili gotovo nemoguće individualno, jer postoji veliki broj korisnika i mogućih načina korištenja koje bi pojedinac sa velikim troškom i poteškoćama ili nemoguće sam kontrolirao. Iz tog razloga napravljen je sistem da specijalizirane organizacije koje se samo tim bave ostvaruju autorska prava svih ili većine autora povodom jedne vrste autorskih djela, monopolno¹⁴³, ostvarujući na taj način efikasnost, specijalizaciju, te omogućujući individualnim autorima da se posvete društveno korisnom radu – stvaranju novih autorskih djela. Neka autorskopravna ovlaštenja mogu se ostvarivati samo kolektivno¹⁴⁴. U vrijeme pisanja ovog izvještaja Institut je izdao dozvolu za pet kolektivnih organizacija¹⁴⁵, od kojih četiri uopće nisu

¹²⁶ Javne biblioteke i druge slične ustanove koje koriste primjerku autorskih djela, a autoru slijedi odgovarajuća naknada.

¹²⁷ Vidi čl. 35 ZAISP-a

¹²⁸ Vidi čl. 36-38 ZAISP-a

¹²⁹ Pravo autora koje se može samo kolektivno ostvarivati, gdje autoru slijedi dio novčane naknade od prodaje ili uvoza izvjesnih uređaja koji omogućuju reproduciranje fotokopiranjem, snimanjem sa nosača zvuka, slike ili teksta za privatnu ili drugu vlastitu upotrebu, bilo da je dozvoljena ili ne. Ovo je iznimno složeno pravo oko koga se vode brojne polemike.

¹³⁰ Vidi čl. 39 st. 1 i 4 ZAISP-a

¹³¹ Vidi čl. 39 st. 2, 3 i 4 ZAISP-a

¹³² Vidi čl. 84 ZAISP-a

¹³³ *Je sui generis* ili sebi svojstveno pravo autora. To je jedino pravo koje prestaje smrću autora i koje nije prenosivo ni pravnim poslovima *mortis causa* (kao što je slučaj sa autorskim moralnim pravima) niti *inter vivos* (kao što je slučaj sa autorskim imovinskim pravima). Autor se ne može odreći ovog prava.

¹³⁴ Vidi odredbe člana 84 st. 2–4 i st. 6 ZAISP-a

¹³⁵ Knjigu kupujemo da bismo je čitali, CD da bismo puštali muziku, kartu za kino da bismo gledali audiovizuelno autorsko djelo... Ali, isto tako, nekada želimo saopćiti sadržaj autorskog djela javnosti recitiranjem ili preraditi ili uvrstiti neko djelo u naše djelo, kao što je slučaj sa fotografijama ili ilustracijama, dok nam u drugim slučajevima autorska djela trebaju kako bi nam pomogla u poslu, kao npr. kod puštanja muzike u radnji ili korištenja slika radi uređenja poslovnog prostora.

¹³⁶ Naravno, autor može dati dozvolu i besplatno, ali takva odluka isključivo njemu pripada.

¹³⁷ Vidi čl. 20 st. 3 ZAISP-a, te čl. 81 ZAISP-a

¹³⁸ Vidi čl. 147 st. 1 ZAISP-a

¹³⁹ Vidi čl. 147 st. 1, te čl. 148 ZAISP-a

¹⁴⁰ Vidi čl. 147 st. 2 i 3 ZAISP-a

¹⁴¹ Dio čl. 2 st. 1 ZKOAIISP-a

¹⁴² Vidi više na: ipr.gov.ba

¹⁴³ Vidi čl. 6 st. 3 ZKOAIISP-a

¹⁴⁴ Vidi čl. 4 ZKOAIISP-a

¹⁴⁵ Asocijacija kompozitora – muzičkih stvaralaca (AMUS) za kolektivno ostvarivanje prava autora muzičkih djela, Asocijacija izvođača i svirača (AIS) za kolektivno ostvarivanje prava izvođača muzičkih djela (srodno pravo), Udruženje za zaštitu proizvođača fonograma „Fonogram“ za kolektivno ostvarivanje prava proizvođača fonograma (srodno pravo), Udruga filmske industrije (UFI) za kolektivno ostvarivanje prava na naknadu za kablovsko reemitiranje

relevantne za novinare. Od posrednog značaja za novinare može biti Udruženje za ostvarivanje i zaštitu reprodukcijских prava ORIGINAL. Ova kolektivna organizacija ostvaruje pravo autora na naknadu za privatnu i drugu vlastitu upotrebu prvenstveno pisanih djela fotokopiranjem. Ovo pravo se obavezno kolektivno ostvaruje, što znači da ova organizacija po sili zakona ostvaruje i autorska prava novinara i medija koji su objavili¹⁴⁶ svoja autorska djela bilo gdje u BiH. Još uvijek ne postoji kolektivna organizacija koja bi ubirala naknadu za zakonsku licencu za kliping, odnosno reproduciranje u periodičnoj štampi ili pregledima takve štampe pojedinačno objavljenih članaka u BiH¹⁴⁷, niti naknadu za nepoznate autore¹⁴⁸. Takva kolektivna organizacija bila bi od izravnog interesa za novinare. U BiH još nije imenovano Vijeće za autorska prava¹⁴⁹. U svijetu nalazimo kolektivne organizacije za fotografije i druga autorska djela koja mogu biti novinarska¹⁵⁰. Bilo bi korisno analizirati svrshodnost osnivanja kolektivnih organizacija u BiH koje bi ostvarivale neka od autorsko-pravnih ovlaštenja novinara.

Autor može ovlastiti drugu osobu na korištenje autorskog djela dozvolom ili prenosom individualnog autorsko-pravnog ovlaštenja pravnim poslom. Davanje dozvole je oblik pravnog posla između novinara i osobe koja želi da koristi autorsko djelo novinara. Ta dozvola je, formalnopravno govoreći, neimenovani¹⁵¹, konsenzualni¹⁵², jednostrani¹⁵³ ili dvostrani¹⁵⁴, jednostrano¹⁵⁵ ili dvostrano¹⁵⁶ obavezujući, inter vivos¹⁵⁷, komutativni¹⁵⁸, kauzalni¹⁵⁹, ali i apstraktni¹⁶⁰, lukrativni¹⁶¹ te onerozni¹⁶² formalni pravni posao.

Obavezni elementi dozvole su: autorsko djelo na koje se odnosi, osoba kojoj se daje dozvola, način korištenja djela, novčana ili druga naknada i forma.

Da bi bila pravno valjana i proizvodila pravno dejstvo, dozvola koju autor daje korisniku mora biti u pisanoj formi¹⁶³, sa izuzetkom izdavačkog ugovora o izdavanju članaka, crteža i drugih autorskih djela u dnevnoj i periodičnoj štampi, gdje se ne mora koristiti pisana forma¹⁶⁴, te izuzetkom pretežnog ispunjenja obaveze¹⁶⁵.

Dozvolom novinar neisključivo¹⁶⁶ ovlašćuje drugu osobu da koristi autorsko djelo na specifičan način, te se novinar obavezuje da neće koristiti mjere autorsko-pravne zaštite protiv druge strane ukoliko ona na taj način upotrebljava autorsko djelo.

Dozvola se mora dati za svaki poseban oblik korištenja autorskog djela izričito¹⁶⁷.

Osoba koja dobiva dozvolu obavezuje se da će koristiti autorsko djelo samo na specifičan način i, ako nije drugačije dogovoreno, platiti određeni iznos autoru/novinaru za to korištenje.

Autor/nosilac prava ima pravo na posebnu naknadu za svaki oblik korištenja autorskog djela. Novinar se može i odreći tog prava svojom voljom.

Novinar dozvolom može vremenski, prostorno i sadržinski ograničiti drugo lice na to kako može i smije koristiti konkretno autorsko djelo. Ako novinar to ne učini izričito, zakonodavac je u članu 75 ZAISP-a analogno odredio da je dozvola data za teritorij BiH, da važi samo za vrijeme koje je uobičajeno za potrebno korištenje autorskog djela¹⁶⁸ te da se smatra da su prenesena samo ona konkretna ovlaštenja na korištenje i samo u onom obimu koji je

audiovizuelnih djela (obavezno kolektivno ostvarivanje), i Udruženje za ostvarivanje i zaštitu reprodukcijских prava (ORIGINAL) za kolektivno ostvarivanje prava na privatnu i drugu vlastitu upotrebu (obavezno kolektivno ostvarivanje drugog prava autora iz čl. 36–38 ZAISP-a)

¹⁴⁶ Da bi se kolektivno ostvarivala, autorsko djelo mora biti objavljeno; vidi čl. 2 st. 3 ZKOAISP-a.

¹⁴⁷ Vidi čl. 41, a posebno st. 1 tačka b ZAISP-a

¹⁴⁸ Vidi čl. 11 st. 2 ZAISP-a

¹⁴⁹ Vidi poglavlje I petog dijela ZKOAISP-a

¹⁵⁰ Vidi na primjer spisak na web-stranici: <https://cb-cda.gc.ca/societies-societes/index-e.html> (posljednji pristup: novembar, 2019. godine)

¹⁵¹ Zato što ZAISP nigdje konkretno formalno ne imenuje i zasebno ne uređuje dozvolu kao pravni posao ili ugovor.

¹⁵² Ovo znači da čim se stranke (autor/nosilac prava i novinar) dogovore, taj pravni posao stupa na snagu i proizvodi pravna dejstva.

¹⁵³ Ako autor/novinar samoinicijativno daje dozvolu neograničenom broju lica na određeni oblik korištenja autorskog djela (creative commons dozvola).

¹⁵⁴ Po pravilu, dozvola će biti dvostrani pravni posao – ugovor, zaključena između tačno određenih osoba – autora/nosioca prava s jedne strane i korisnika, odnosno u našem slučaju novinara s druge.

¹⁵⁵ U onim slučajevima kada autor/nosilac prava dozvolu daje besplatno i bez remuneracije s druge strane ili protuusluge bilo koje vrste.

¹⁵⁶ U onim slučajevima kada autor/nosilac prava dozvolu daje za novčanu ili drugu protunaknadu ili protuuslugu bilo koje vrste.

¹⁵⁷ Za razliku od *mortis causa* pravnih poslova koji su prvenstveno vezani za raspolaganje imovinom poslije smrti subjekta prava.

¹⁵⁸ Ovo znači da su elementi pravnog posla, uključujući i očekivane rezultate, unaprijed poznati te da nema elementa neizvjesnosti.

¹⁵⁹ Ovo znači da se iz dozvole vidi svrha koju stranke žele postići dajući ovu dozvolu. U većini dozvola izričito se stavlja svrha da bi se osiguralo primjereno ograničenje obima ovlaštenja koje se daje korisniku.

¹⁶⁰ Dozvola će biti pravno valjana i ako se iz nje ne može vidjeti koju svrhu stranke žele postići dajući, odnosno primajući dozvolu za korištenje konkretnog autorskog djela.

¹⁶¹ U skladu s odredbom člana 20 st. 3 i čl. 81 ZAISP-a, autoru slijedi novčana ili druga naknada za svaki oblik korištenja njegovog autorskog djela, pa je oboriva pravna pretpostavka da se dozvola daje uz naknadu, ako nije drugačije izričito ugovoreno ili se ne može dokazati. Čak i kad stranke ništa ne kažu o tome u dozvoli, pretpostavlja se da je dozvola data uz novčanu naknadu.

¹⁶² Isključivo autor/nosilac prava može odlučiti da pruži dozvolu za korištenje autorskog djela besplatno, ali to mora biti izričito naznačeno u samoj dozvoli.

¹⁶³ Vidi čl. 80 st. 1 ZAISP-a

¹⁶⁴ Vidi čl. 88 ZAISP-a

¹⁶⁵ Vidi čl. 80 st. 2 ZAISP-a

¹⁶⁶ Ako bi se radilo o isključivom ovlaštenju, to bi bliže odgovaralo prenosu autorskog prava. Prenos prava podrazumijeva i davanje dozvole, ali je pravno drugačiji, prvenstveno po pravnim posljedicama, od same dozvole.

¹⁶⁷ Vidi čl. 76, posebno st. 1 ZAISP-a, ali NB odredbe čl. 77 povodom pretpostavki o zajedničkom prenosu

¹⁶⁸ Vidi čl. 75 st. 1 ZAISP-a

potreban da bi se postigao cilj davanja dozvole¹⁶⁹. Ako cilj dozvole nije određen ili odrediv, može postati činjenično pitanje i može ga odrediti sud.

Predlažemo da novinar daje što užu, specifičnu, ograničenu i kratkotrajnu dozvolu, koja ovlašćuje drugo lice da koristi autorsko djelo samo i isključivo na način koji je neophodan da bi ta osoba izvršila ono na šta je novinar pristao. Novinar treba težiti da zadrži što više prava za sebe, te da ostvari što veću, ali primjerenu naknadu za korištenje svog djela.

Novinar može ugovorom ili drugim pravnim poslom na drugo lice prenijeti pojedinačna autorska imovinska ovlaštenja, odnosno prava koja čine sadržaj autorskog prava, te neka druga prava autora¹⁷⁰. Autor ne može prenijeti ličnopravna ovlaštenja, odnosno autorska moralna prava pravnim poslovima *inter vivos*¹⁷¹. Autor ne može prenijeti cjelokupno autorsko pravo ili status autora¹⁷², što je razumljivo uzimajući u obzir da je on lično i duhovno vezan za autorsko djelo.

Ono lice na koje autor prenese individualna autorska prava ima ista prava kao i autor, u obimu u kom su ona prenesena na to lice, uključujući i pravo da traži sudsku zaštitu u slučaju povrede autorskog prava¹⁷³.

Novinar može prenijeti individualna autorska imovinska prava u cijelosti ili djelimično, te isključivo ili neisključivo¹⁷⁴. Ako prenese isključivo, to bi značilo da više ne bi smio koristiti svoje djelo bez dozvole onoga kome je prenio pravo, te ne bi mogao prenijeti pravo na drugog. Dispozitivno se uređuje neisključivi prenos ako stranke nisu drugačije dogovorile.

Kao i kod dozvole, novinar može prenos autorskog prava ograničiti¹⁷⁵ sadržajno¹⁷⁶, prostorno¹⁷⁷ i vremenski¹⁷⁸.

Ako to novinar ne uradi, zakonodavac je dispozitivno ograničio taj prenos samo za teritoriju BiH, samo za vrijeme uobičajeno za prenos prava te vrste, te samo za konkretna ovlaštenja i u onom obimu koji je potreban da bi se postigao cilj prenosa¹⁷⁹.

Prava se prenose individualno i zasebno, odnosno svako posebno, ako drugačije nije ugovoreno¹⁸⁰.

Zakonodavac dodatno uređuje pitanje autorske naknade za dozvolu i prenos autorskih prava u članu 81 ZAISP-a koji glasi:

„(1) Smatra se da se prijenos¹⁸¹ autorskih imovinskih prava ili drugih prava autora uvijek vrši uz naknadu, osim ako se dokaže suprotno.

(2) Ako naknada nije bila određena, ona se određuje prema uobičajenim visinama naknada za pojedinu vrstu djela, prema obimu i trajanju iskorištavanja djela i prema drugim okolnostima slučaja.

(3) Ako se iskorištavanjem autorskog djela ostvari prihod koji je očito nesrazmjeran ugovorenoj ili određenoj naknadi, autor ima pravo tražiti izmjenu ugovora radi određivanja njegovog pravičnijeg udjela u tom prihodu, odnosno ponovno određivanje visine naknade¹⁸².

(4) Autor se ne može odreći prava iz stava (3) ovog člana.“

Ako je autor prenio pravo na drugu osobu, a ona ne ostvaruje to pravo, on može jednostranom izjavom volje raskinuti taj ugovor i povući dozvolu ako je razlog neizvršavanja na drugoj osobi. Autor mora ponuditi dodatni rok za izvršenje.

Autor se smatra slabijom stranom u prenosu autorskih prava, pa se sporne odredbe prenosa uvijek tumače u korist autora (*in dubio pro auctore*). On je zaštićen i pravom na pokajanje, te drugim mjerama.

Onaj na koga je preneseno individualno autorsko imovinsko pravno ne može prenositi to pravo na drugog, osim ako nije izričito na to ovlašten¹⁸³.

Da bi zaštitio autora od izrabljivačkog ugovaranja, zakonodavac izričito uređuje da neće proizvoditi pravno dejstvo odredbe da autor prenosi: autorsko pravo kao cjelinu, autorska moralna prava, autorska imovinska prava na svojim budućim djelima i autorska imovinska prava za još nepoznate oblike korištenja autorskog djela¹⁸⁴.

ZAISP imenuje i zasebno uređuje četiri vrste posebnih ugovora kojim se vrši prenos autorskog prava: izdavački ugovor¹⁸⁵, ugovor o izvođenju¹⁸⁶, ugovor o stvaranju djela po narudžbi¹⁸⁷ i ugovor o filmskoj produkciji¹⁸⁸.

¹⁶⁹ Vidi čl. 75 st. 2 ZAISP-a

¹⁷⁰ Vidi čl. 64 st. 3 ZAISP-a

¹⁷¹ Kao što je na primjer ugovor. Ova prava se mogu naslijediti. Vidi čl. 64 st. 2 ZAISP-a.

¹⁷² Vidi čl. 64 st. 1 ZAISP-a

¹⁷³ Vidi čl. 66 ZAISP-a

¹⁷⁴ Vidi čl. 74 ZAISP-a

¹⁷⁵ Vidi čl. 73 ZAISP-a

¹⁷⁶ U smislu ovlaštenja, odnosno prava na kontrolu korištenja sadržaja autorskog djela.

¹⁷⁷ U kojoj državi ili na kom dijelu teritorije neke države će osoba biti nosilac ovlaštenja.

¹⁷⁸ Za koje razdoblje će osoba biti ovlaštena da koristi predmetno autorsko djelo.

¹⁷⁹ Vidi čl. 75 ZAISP-a

¹⁸⁰ Vidi čl. 76 ZAISP-a

¹⁸¹ Ovo se jednako odnosi i na dozvolu.

¹⁸² „Bestseller“ klauzula

¹⁸³ Vidi čl. 78 ZAISP-a

¹⁸⁴ Nepoznati oblici korištenja autorskog djela automatski čine sadržaj autorskog prava usljed apstraktne prirode definisanja tog sadržaja, koju nalazimo u odredbi čl. 20 st. 1, 2 i 3 ZAISP-a.

Zakonodavac je to uradio da bi olakšao pravni promet, tj. da bi uveo veću dozu sigurnosti u pravni promet. To nisu sve moguće vrste autorskopravnih ugovora ili pravnih poslova, već samo one koje je zakonodavac odlučio posebno urediti jer su najtipičniji i najviše korišteni. Autor i korisnik mogu dogovoriti bilo koju vrstu ugovora, te dodati svakom ugovoru autorskopravne elemente, ako nije drugačije izričito nekim relevantnim pravnim propisom uređeno. Na pitanja dozvole i prometa autorskim pravom koja nisu izričito uređena ZAISP-om primjenjuju se relevantna *lex generalis* pravila obligacionog prava (ZOO etc.).

Autorsko pravo kao cjelina je nasljeđivo¹⁸⁹. Po smrti autora, sva autorskopravna ovlaštenja, osim prava pokajanja, prelaze na nasljednike autora po istim pravilima po kojima se nasljeđuju i ostali elementi njegove imovine. Autorsko pravo nije dio bračne stečevine. Umjesto toga, u zajedničku imovinu bračnih drugova ulazi samo imovinska korist od autorskog prava.¹⁹⁰ Autorsko pravo ne može biti predmet prinudnog izvršenja odnosno ovrhe, već samo imovinska korist koja potiče od korištenja djela¹⁹¹. Autor se ne može odreći svog autorskog prava, odnosno odricanje od autorskog prava ne proizvodi pravna dejstva. Drugim riječima, autor će imati autorsko pravo čak i ako to ne želi, kao što će ga imati i ako ne zna za njega, te nikad ne ostvaruje to pravo. Autorsko pravo ne zastarijeva ako se ne ostvaruje, a autorskopravna zaštita ističe 70 godina od smrti autora.

Ako novinar u izvršavanju svojih radnih obaveza, odnosno po nalogu i uputstvima svog poslodavca, stvori autorsko djelo, a ugovorom o radu između novinara i poslodavca ili drugim relevantnim aktom nije drugačije izričito određeno, autorska imovinska ovlaštenja ili prava će se automatski i isključivo¹⁹² prenijeti na poslodavca čim se stvori autorsko djelo¹⁹³. Taj prenos na poslodavca traje pet godina. Nakon toga, prava se vraćaju novinaru, osim ako poslodavac prije isteka roka zatraži ponovni isključivi prenos bez ograničenja i za to plati novinaru. Ugovorom između novinara i poslodavca može se drugačije ugovoriti kako u korist novinara tako i u korist poslodavca. Ako novinar u slobodno vrijeme, koristeći resurse poslodavca, stvori autorsko djelo, primijenit će se ista pravila. Ako novinar stvara iste vrste autorskih djela kao na „poslu“, ali u slobodno vrijeme, mora biti u stanju dokazati da je stvorio samostalno i u svoje slobodno vrijeme ta djela, a da pritom nije koristio resurse poslodavca, ili će se primjenjivati navedena pravila. Bilo bi svrsishodno razraditi model autorskopravno relevantnih odredbi ugovora o radu koje bi na primjeren način zaštitile prava novinara.

3.4 Pojam povrede i zaštita autorskog prava novinara

Svako korištenje autorskog djela bez valjane pravne osnove je povreda autorskog prava¹⁹⁴.

Povredom autorskog prava nastaju razne neželjene posljedice, uključujući štetu autoru u materijalnom i nematerijalnom smislu, negativne posljedice na tržišne i privredne tokove države, za razvoj kulture i stvaralaštva, te općenito za društvo kao cjelinu¹⁹⁵.

Povreda autorskog prava je protupravno djelovanje, pa država ima obavezu da spriječi te povrede preventivnim djelovanjem. Ukoliko dođe do povrede autorskog prava, država treba da restituira autora/nosioca prava, odnosno da ga dovede u položaj u kojem je bio prije povrede, a da sankcioniše i spriječi osobu koja je povrijedila autorsko pravo da nastavi sa povredama u budućnosti prema tom autoru/nosiocu prava posebno, ali i prema drugim autorima/nosiocima prava koliko je to razumno moguće. Takvo djelovanje države predstavlja ono što se podrazumijeva pod pojmom zaštite autorskih prava.

Neovlašteno korištenje autorskog djela može potencijalno predstavljati: civilni delikt¹⁹⁶, prekršaj¹⁹⁷, krivično djelo¹⁹⁸, kao i kombinaciju sve troje¹⁹⁹. Klasifikacija djela povredom autorskog prava, restitucija i sankcionisanje takvog djelovanja isključivo će se zasnovati na pravosnažnoj meritornoj odluci nadležnog suda²⁰⁰.

Prvenstveni državni organi nadležni za provođenje zaštite autorskih prava u BiH su: entitetski sudovi; Sud Bosne i Hercegovine; entitetska tužilaštva; Tužilaštvo Bosne i Hercegovine; entitetska ministarstva unutrašnjih poslova;

¹⁸⁵ Uređen odjeljkom A četvrtog poglavlja trećeg dijela ZAISP-a, čl. 85–94 ZAISP-a

¹⁸⁶ Uređen odjeljkom B četvrtog poglavlja trećeg dijela ZAISP-a, čl. 95–97 ZAISP-a

¹⁸⁷ Uređen odjeljkom C četvrtog poglavlja trećeg dijela ZAISP-a čl. 98–99 ZAISP-a

¹⁸⁸ Uređen prvenstveno članom 113 ZAISP-a

¹⁸⁹ Vidi čl. 63 ZAISP-a

¹⁹⁰ Vidi čl. 72 ZAISP-a

¹⁹¹ Vidi čl. 65 ZAISP-a

¹⁹² To znači da pravo korištenja autorskog djela i kontrole korištenja na način koji čini imovinskopravna ovlaštenja pripada poslodavcu, a ne novinaru.

¹⁹³ Vidi čl. 100 ZAISP-a

¹⁹⁴ Pritom nije bitno da li je autorsko djelo korišteno bez namjere stjecanja imovinske koristi, da li se vrši privatno ili javno, da li je u dobru svrhu, u korist društva ili čak za dobrobit autora.

¹⁹⁵ Povreda autorskog prava djeluje suprotno svrsi pružanja autorskopravne zaštite – stimulacija kreativnog stvaralaštva i bogaćenje književnog, umjetničkog, naučnog i općenito stvaralačkog opusa društva.

¹⁹⁶ Vidi drugo poglavlje šestog dijela ZAISP-a

¹⁹⁷ Vidi čl. 170 ZAISP-a

¹⁹⁸ Vidi čl. 242–246 Krivičnog zakona BiH („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine”, br. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, 47/14, 22/15, 40/15)

¹⁹⁹ Da li će povreda autorskog prava biti civilni delikt, prekršaj ili krivično djelo i u kom obimu će zavistiti od konkretnih okolnosti.

²⁰⁰ Uvijek je na kraju sud taj koji može ili mora donijeti odluku povodom povrede autorskog prava.

drugi organi koji podržavaju i dopunjuju rad nadležnih organa, kao što je Granična policija BiH; entitetski tržišni inspektorati; entitetska ministarstva nadležna za oblast prometa roba i usluga, odnosno tržište; Državna agencija za istrage i zaštitu; Uprava za indirektno oporezivanje kao carinski organ; i Institut za intelektualno vlasništvo BiH, te drugi.

Vrsta povrede:	Civilni delikt
Pokretanje postupka:	Autor/nosilac prava
Vrsta postupka:	Parnični postupak
Prvenstveni pravni izvori:	Materijalnopravni: ZAISP, ZKOAISP; drugi procesnopravni: ZAISP, ZPP, ZIP i drugi
Državni organi koji provode zaštitu:	Sud, i to općinski – opće nadležnosti u FBiH, okružni poslovni sud u RS-u, te osnovni sud u BD-u
Vrsta sankcija:	Novčana, sud može kondemnatorno narediti i druge vrste djelovanja, a nepoštivanje tih naredbi suda može predstavljati krivično djelo ili prekršaj
Naglasak na zaštitu:	Interes autora/nosioca prava

Autorska prava su po svojoj prirodi prije svega privatna²⁰¹. To znači da u slučaju da povreda autorskog prava predstavlja civilni delikt i nema karakteristike prekršaja ili krivičnog djela, država po službenoj dužnosti neće pokrenuti postupak zaštite tog povrijeđenog prava, ali daje mogućnost autoru/nosiocu prava da to učini, kada će pružiti zaštitu autoru. U slučaju povrede autorskog prava, isključivo je na autoru/nosiocu prava da donese odluku da li će i kada, u kom obimu i kojim tužbenim zahtjevima tražiti zaštitu svog ugroženog ili povrijeđenog prava²⁰². Znači, odluka da se traži zaštita i učestvovanje u postupku je na autoru, a ne na državi. Zaštitu svog povrijeđenog ili ugroženog²⁰³ autorskog prava autor/nosilac prava djeluje podnošenjem tužbe, odnosno putem parnice u građanskom parničnom postupku. U tužbenom zahtjevu autor/nosilac prava može tražiti naknadu štete ili druge mjere zaštite prava, a sve usmjerene protiv onoga ko je povrijedio autorsko pravo. Šteta koja se nanosi autoru povredom prava može biti realna, obična šteta umanjenoj imovine (damnum emergens), ali u kontekstu autorskog prava može biti, i često jeste, i izmakla dobit (lucrum cessans)²⁰⁴. Šteta koja se nanosi autoru povredom autorskog djela može biti i nanošenje duševne boli, a vezano za povredu ličnog odnosa između autora i autorskog djela. Ako sud meritorno odluči da povreda prava predstavlja civilni delikt kojim je nanosena imovinska šteta, on će naložiti licu koje je povrijedilo autorsko pravo da nadoknadi nastalu štetu. Pritom će primijeniti opća pravila o naknadi štete i pravila odgovornosti za štetu lex generalis izvora obligacionog prava²⁰⁵ u FBiH²⁰⁶ i RS-u²⁰⁷ (ZOO).

Sud može naložiti i plaćanje trostrukog iznosa štete ako je povreda izvršena namjerno ili krajnjom nepažnjom – ovo se naziva penalom²⁰⁸, ali se koristi rijetko u BiH, iako je izričito predviđeno. Ako sud meritorno odluči da je povredom prava autor²⁰⁹ pretrpio duševne bolove, on će naložiti nadoknadu nematerijalne štete²¹⁰.

Pored naknade štete, autor/nosilac prava može u tužbenom zahtjevu tražiti da sud²¹¹: utvrdi učinjenu povredu²¹²; zabrani daljnje činjenje povrede²¹³; ²¹⁴naloži da se uklone stanja koja su nastala povredom autorskog prava; da se povuku primjerci autorskog djela kojima se vrijeđa autorsko pravo iz privrednih tokova, pritom uvažavajući interese trećih savjesnih lica; da se potpuno uklone iz privrednih tokova primjerci autorskog djela i ostali predmeti kojima je učinjena povreda ili koji su rezultat povrede autorskog prava; da se unište predmeti povrede; da se uništi ono što je isključivo ili u pretežnoj mjeri korišteno da bi se učinila povreda prava²¹⁵, a što je vlasništvo onoga ko je učinio povredu; da se primjerci autorskog djela, odnosno drugi predmeti povrede predaju autoru/nosiocu prava, uz to da će autor/nosilac prava platiti vlasniku tih predmeta (pa i povrediocu prava) samo realne troškove koje je ta osoba imala u sačinjenju tih predmeta, te da se objavi presuda u sredstvima javnog informisanja ili na drugi primjeren način.

²⁰¹ Ovo je tehnički termin pravne nauke i ova riječ nema svoje značenje koje je uobičajeno u popularnom govoru.

²⁰² Sukladno načelu dispozitivnosti i raspravnosti građanskog parničnog procesnog prava

²⁰³ Vidi čl. 150 st. 2 ZAISP-a

²⁰⁴ Na primjer ako neko protupravno učini dostupnim javnosti sadržaj pisanog autorskog djela na internetu, autor će izgubiti dobit od oglašavanja korisnicima koji bi došli na njegovu stranicu.

²⁰⁵ Vidi čl. 157 st. 1 ZAISP-a

²⁰⁶ Zakon o obligacionim odnosima FBiH („Sl. list SFRJ“, br. 29/1978, 39/1985, 45/1989 – odluka USJ i 57/1989, „Sl. list RBiH“, br. 2/1992, 13/1993 i 13/1994 i „Sl. novine FBiH“, br. 29/2003 i 42/2011)

²⁰⁷ Zakon o obligacionim odnosima RS-a („Sl. list SFRJ“, br. 29/1978, 39/1985, 45/1989 – odluka USJ i 57/1989 i „Sl. glasnik RS“, br. 17/1993, 3/1996, 37/2001 – dr. zakon, 39/2003 i 74/2004)

²⁰⁸ Vidi čl. 158 ZAISP-a

²⁰⁹ I to prvenstveno autor. Mišljenja smo da ova sankcija nije primjerena za druge nosioce autorskog prava, uključujući i univerzalne sljednike autora.

²¹⁰ Vidi čl. 159 ZAISP-a

²¹¹ Vidi čl. 156 st. 1 ZAISP-a

²¹² Ovdje se radi o deklaratornim odlukama suda, sa svim procesnopravnim implikacijama.

²¹³ Ovdje i u nastavku radi se o kondemnatornim odlukama suda, sa svim procesnopravnim implikacijama.

²¹⁴ Zakonodavac traži od suda da po sljedećim tačkama uzme u obzir sve okolnosti slučaja, a posebno srazmjernost između težine učinjene povrede i zahtjeva efektivne zaštite prava. Vidi čl. 156 st. 2 ZAISP-a.

²¹⁵ Na primjer uređaji koji su korišteni za neovlašteno reproduciranje primjeraka autorskog djela.

Stvarno nadležni će biti prvostepeni entitetski sudovi, i to privrednopravna odjeljenja općinskih sudova opće nadležnosti u FBiH²¹⁶, okružni privredni sudovi u RS-u²¹⁷ i osnovni sud Brčko distrikta²¹⁸. Po pravilu, u prvom stepenu uvijek će suditi sudija pojedinac, pa od njegovog pravnog znanja i vještine u domenu autorskih prava zavisi kvalitet ove vrste autorskopravne zaštite. Za sva pitanja koja nisu lex specialis određena pravilima ZAISP-a primjenjuju se po principu lex generalis pravne norme kojima se uređuje parnični postupak.

Po nekim procjenama, stopa povrede autorskih prava povodom računarskih programa u BiH je 60%²¹⁹, a povodom autorskih muzičkih djela čak do 90%²²⁰. Ove brojke većinom nisu naučno utemeljene, već su proizvod subjektivnog nagađanja. Nemamo konkretnih podataka o stopi povrede autorskih prava novinara. Susrećemo se sa činjenicom, posebno na online portalima, da se preuzimaju autorska djela novinara i čine dostupnim javnosti bez dozvole, bez naznake autora ili izvora, te se čini kao da je to standardna praksa. Takvo djelovanje je povreda autorskog prava. Ukoliko žele suzbiti to djelovanje, novinari moraju aktivno djelovati tražeći zaštitu svojih prava. U Republici Hrvatskoj na početku ovog stoljeća uočen je ovaj problem, te je izvršen strateški plan podizanja što više tužbi protiv povredilaca autorskog prava²²¹. To je skupo i vremenski zahtjevno djelovanje, ali je imalo kao rezultat daleko veću efikasnost sudske zaštite povodom povreda autorskog prava za sve autore u Hrvatskoj. Što više novinari budu koristili sudove, to će nivo, cijena i izvjesnost ishoda sudskih postupaka biti bolja za njih. Poredeći situaciju u Hrvatskoj i Srbiji, primjetno je da je nivo sudske zaštite mnogo lošiji u BiH, djelimično jer je u državama okruženja zaštita autorskih prava građanskopravnim mehanizmima povjerena specijaliziranim (ali ne za autorska prava, već poslovnopravne predmete) sudovima, što nije slučaj u FBiH, ali jeste u RS-u, ali i usljed većeg iskustva sudova, te višeg značaja koji se dodjeljuje autorskopravnoj zaštiti. U privatnim razgovorima sa sudijama BiH rečeno nam je da godišnje vide maksimalno po deset predmeta iz domena autorskog prava. Autorsko pravo čini manje od 5%²²² norme nekih relevantnih sudija, a po svojoj prirodi ovo su iznimno složena pravna pitanja koja zahtijevaju stručnost i razumijevanje na visokom nivou, koji nije opravdan volumenom predmeta. Sudovima obično treba puno vremena da riješe ove postupke, donose presude koje nisu podržane normama materijalnog prava te postoje brojni drugi problemi sa djelovanjem sudova u zaštiti autorskih prava u BiH, koji su prisutni u praksi, ali nisu dovoljno istraženi. U praksi primjećujemo da nosioci prava gube vjeru u sudove, te odlučuju ne tražiti zaštitu svojih prava, čak i kad dođe do povrede²²³. To nije slučaj u državama okruženja. Ovakav status quo je neprihvatljiv i mora biti zabrinjavajući za novinare, vlast i javnost koja treba biti obaviještena. Smatramo da je neophodno izvršiti istraživanje stope povreda autorskih prava novinara, stope korištenja građanskopravnih mehanizama zaštite autorskih prava i nivo vjere u sistem zaštite. Vjerujemo da je nivo nizak.

Preporuka ovog istraživanja je da je u najboljem interesu novinara da aktivno traže zaštitu svog prava pri svakoj povredi. Svaka povreda autorskog prava novinara trebala bi biti praćena tužbom protiv počinitelja. BH Novinari bi trebali razmotriti pružanje besplatne stručne pravne pomoći novinarima po ovom pitanju.

Vrsta povrede:	Prekršaj
Pokretanje postupka:	Tržišni inspektorat ²²⁴
Vrsta postupka:	Prekršajni postupak
Prvenstveni pravni izvori:	Materijalnopravni: ZAISP, ZKOISP, Zakon o prekršajima BiH ²²⁵ Procesnopravni: Zakon o prekršajima BiH i entitetski, zakoni koji uređuju krivični postupak, ZAISP
Državni organi koji provode zaštitu:	Entitetska ministarstva unutrašnjih poslova Državna agencija za istrage i zaštitu Entitetski tržišni inspektorati Entitetska ministarstva nadležna za oblast prometa robe i usluga Nadležni entitetski sudovi
Vrsta sankcija:	Novčana kazna
Naglasak na zaštitu:	Privrednih tokova kroz zaštitu prometa roba i usluga, indirektna zaštita interesa autora/nosioca prava

²¹⁶ Vidi Zakon o sudovima u Federaciji Bosne i Hercegovine („Sl. novine FBiH“, br. 38/2005, 22/2006, 63/2010, 72/2010 – ispr., 7/2013 i 52/2014)

²¹⁷ Vidi Zakon o sudovima Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 37/2012, 14/2014 – odluka Ustavnog Suda, 44/2015, 39/2016 – odluka Ustavnog Suda i 100/2017)

²¹⁸ Vidi Zakon o sudovima Brčko distrikta Bosne i Hercegovine („Sl. glasnik Brčko distrikta BiH“, br. 19/2007, 39/2009 i 31/2011)

²¹⁹ NB: podatak iz 2011. g. Vidi: <https://www.akta.ba/kapital/stopa-piratstva-u-bih-i-dalje-66/23012> (posljednji put pristupljeno u novembru 2019)

²²⁰ NB: podatak iz 2017. g. Vidi: <https://www.fokus.ba/vijesti/bih/bih-zaostaje-za-regijom-stop-a-piratstva-od-60-do-90-posto/963384/> (posljednji put pristupljeno u novembru 2019)

²²¹ Predavanje P. Feliner na temu: Ostvarivanje autorskog i srodnih prava pred sudovima i tijelima državne vlasti u Republici Hrvatskoj u postupcima koje vodi organizacija za kolektivno ostvarivanje prava, održano 13. 6. 2018. g. na Radionici o parničnim postupcima za rješavanje predmeta povrede intelektualnog vlasništva, koju su organizovali Centar za edukaciju sudija i tužilaca RS-a i FBiH te Asocijacija kompozitora – muzičkih stvaralaca.

²²² U ovom paragrafu ne navodimo izvore za navedene tvrdnje jer ima iznimno malo naučno utemeljenih činjenica u vezi s ovim pitanjem, ili su podaci dati u povjerenju.

²²³ Tako smo vidjeli na autorskom djelu da je autor pribjegao da koristi kletvu protiv onih koji bi eventualno kopirali autorsko djelo, umjesto da povjeri vjeru zakonskim mehanizmima autorskopravne zaštite.

²²⁴ NB: u prekršajnopravnoj i krivičnopravnoj zaštiti autorskog prava novinar kao autor/nosilac prava ne pokreće postupak ili ima posebno bitnu ili aktivnu ulogu.

²²⁵ Zakon o prekršajima Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, br. 41/2007, 18/2012, 36/2014 i 81/2015)

Korištenje autorskog djela će predstavljati prekršaj kao povredu autorskog prava ukoliko odgovara karakteristikama definisanim u sedmom dijelu ZAISP-a, te eventualno šestom dijelu Zakona o kolektivnom ostvarivanju autorskog i srodnih prava („Sl. glasnik BiH“²²⁶, br. 63/10). Sankcije za povredu autorskog prava koja predstavlja prekršaj su novčane kazne. Ukoliko je povredu učinilo pravno lice, novčane kazne se mogu kretati u rasponu od 1.000 KM do 200.000 KM²²⁶, poduzetnik od 1.000 KM do 20.000 KM, odgovorno lice u pravnom licu od 3.000 KM do 20.000 KM²²⁷, a fizičko lice od 3.000 KM do 20.000 KM²²⁸. Ove kazne idu na korist budžeta, a ne individualnog novinara²²⁹. Nadzor nad poštivanjem i primjenom prekršajnih odredbi ZAISP-a vezane za promet roba i pružanje usluga u prvom stepenu vrše inspekcije u FBiH, RS-u i Brčko distriktu koje su nadležne za nadzor propisa iz oblasti prometa roba i usluga²³⁰. U drugom stepenu postupaju entitetska ministarstva nadležna za oblast prometa robe i usluga²³¹. Inspekcija se vrši posredstvom nadležnih tržišnih inspektorata²³². U praksi se primjećuju brojni problemi. Nosioци prava žale se da su inspektori nedovoljno osposobljeni, da se često pozivaju na nedostatak nadležnosti, da im se u normu ne ubrajaju inspekcije vezane za „privatna“ autorska prava, da su inspekcije otežane drugim propisima i ponašanjem nosioca prava itd. Ovakve probleme ne nalazimo u državama u okruženju. Potrebno bi bilo analizirati i funkcionisanje ovog mehanizma autorskopravne zaštite u BiH, kao i prethodno.

Vrsta povrede:	Krivično djelo
Pokretanje postupka:	Tužilac Bosne i Hercegovine
Vrsta postupka:	Krivični postupak
Prvenstveni pravni izvori:	Materijalnopravni: KZBiH, ZAISP, ZKOAISP i drugi Procesnopravni: Zakon o krivičnom postupku BiH ²³³
Državni organi koji provode zaštitu:	Tužilaštvo Bosne i Hercegovine Sud Bosne i Hercegovine
Vrsta sankcija:	Novčana kazna i kazna zatvora
Naglasak na zaštitu:	Društveni interes

Krivični zakon Bosne i Hercegovine uređuje da su sljedeće vrste povreda autorskog prava krivična djela:

- zloupotreba autorskih prava – povreda autorskog moralnog prava priznavanja autorstva, zapriječena sankcija novčane kazne ili kazne zatvora do tri godine;
- nedozvoljeno korištenje autorskih prava – efektivno korištenje autorskog djela bez valjane pravne osnove na način koji čini sadržaj isključivih imovinskopravnih ovlaštenja (umnožavanje, što je ekvivalent reproduciranju, stavljanje u promet i uvoženje, što je ekvivalent distribuiranju, itd.), a zapriječena je novčana kazna ili kazna zatvora do šest mjeseci;
- nedozvoljeno korištenje prava proizvođača zvučne snimke²³⁴;
- nedozvoljeno korištenje prava radiodifuzije²³⁵;
- nedozvoljena distribucija satelitskog signala²³⁶.

Krivično djelo povrede autorskog prava nedozvoljenim korištenjem autorskih prava uređeno je članom 243 KZBiH, koji glasi: „(1) Ko bez odobrenja autora ili drugog nosioca autorskog prava, odnosno lica koje je ovlašteno dati odobrenje kada je odobrenje prema zakonu Bosne i Hercegovine potrebno, ili protivno njihovoj zabrani, fiksira na materijalnu podlogu, reproducira, umnoži²³⁷, stavi u promet²³⁸, iznajmi²³⁹, uveze, prenese preko državne granice²⁴⁰, prikaže²⁴¹, izvede²⁴², odašilje, prenese²⁴³, učini dostupnim javnosti²⁴⁴, prevede, prilagodi, obradi, preradi²⁴⁵ ili na drugi način upotrijebi autorsko djelo²⁴⁶, kazniće se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do tri

²²⁶ Vidi čl. 170 st. 1 ZAISP-a

²²⁷ Vidi čl. 170 st. 2 ZAISP-a

²²⁸ Vidi čl. 170 st. 3 ZAISP-a

²²⁹ Novinar eventualnu naknadu štete mora tražiti preko građanskopravnog mehanizma zaštite.

²³⁰ Vidi čl. 173 st. 1 ZAISP-a

²³¹ Vidi čl. 173 st. 1 ZAISP-a

²³² Vidi čl. 173 st. 2 ZAISP-a

²³³ Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, br. 3/2003, 32/2003 – ispr., 36/2003, 26/2004, 63/2004, 13/2005, 48/2005, 46/2006, 29/2007, 53/2007, 58/2008, 12/2009, 16/2009, 53/2009, 93/2009, 72/2013 i 65/2018)

²³⁴ Vidi čl. 244 KZBiH

²³⁵ Vidi čl. 245 KZBiH

²³⁶ Vidi čl. 246 KZBiH

²³⁷ Odgovara sadržaju autorskog imovinskopravnog ovlaštenja, odnosno prava reproduciranja primjeraka autorskog djela – vidi čl. 21 ZAISP-a

²³⁸ Odgovara sadržaju autorskog imovinskopravnog ovlaštenja, odnosno prava distribuiranja primjeraka autorskog djela – vidi čl. 22 ZAISP-a

²³⁹ Odgovara sadržaju autorskog imovinskopravnog ovlaštenja, odnosno prava davanja primjeraka autorskog djela u zakup – vidi čl. 23 ZAISP-a

²⁴⁰ Također odgovara sadržaju autorskog imovinskopravnog ovlaštenja, odnosno prava distribuiranja primjeraka autorskog djela – vidi čl. 22 ZAISP-a

²⁴¹ Odgovara sadržaju autorskog imovinskopravnog ovlaštenja, odnosno prava saopćavanja sadržaja autorskog djela javnim prikazivanjem – vidi čl. 27 ZAISP-a

²⁴² Odgovara sadržaju autorskog imovinskopravnog ovlaštenja, odnosno prava saopćavanja sadržaja autorskog djela javnim izvođenjem – vidi čl. 25 ZAISP-a

²⁴³ Odgovara sadržaju autorskog imovinskopravnog ovlaštenja, odnosno prava saopćavanja sadržaja autorskog djela radiodifuznim i kablovskim emitiranjem, reemitiranjem i sekundarnim korištenjem autorskog djela koje se radiodifuzno emitira ili reemitira – vidi čl. 29, 30 i 31 ZAISP-a

²⁴⁴ Odgovara sadržaju autorskog imovinskopravnog ovlaštenja, odnosno prava saopćavanja sadržaja autorskog djela činjenjem dostupnim javnosti, prvenstveno postavljanjem na internet – vidi čl. 32 ZAISP-a

²⁴⁵ Odgovara sadržaju autorskog imovinskopravnog ovlaštenja, odnosno prava prerade, uključujući i prevođenja sadržaja autorskog djela – vidi čl. 33 ZAISP-a

godine... (4) Lice kod kojeg se zateknu predmeti koji su bili namijenjeni ili upotrijebljeni za učinjenje, ili su nastali krivičnim djelom iz st. 1. do 3. ovog člana, a koja je to znala ili mogla ili bila dužna znati, kazniće se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do šest mjeseci. (5) Ako je učinjenjem krivičnog djela iz st. 1. do 3. ovog člana pribavljena znatna imovinska korist ili je prouzrokovana znatna šteta, a počinitelj je postupao s ciljem pribavljanja takve imovinske koristi ili prouzrokovanja takve štete, kazniće se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina. (6) Predmeti koji su bili namijenjeni ili upotrijebljeni za učinjenje krivičnog djela, ili su nastali krivičnim djelom iz st. 1. do 3. ovog člana, oduzeće se i uništiti.“

Tužilaštvo Bosne i Hercegovine, u saradnji sa primjerenim nadležnim državnim organima, te Sud Bosne i Hercegovine, nadležni su za ispitivanje i procesuiranje elemenata krivičnog djelovanja ove vrste.

Prema službenom izvještaju Tužilaštva BiH iz 2016. godine²⁴⁷, a koji su posljednji dostupni podaci, te godine su podnesene dvije (2) optužnice za krivično djelo povrede autorskog prava iz čl. 243 KZBIH²⁴⁸! Privatno saznajemo da ovo krivično djelo nije prioritet ni za tužitelje ni za sudije, te da oni smatraju da su zapriječene sankcije previše oštre, dok interesne grupe nosilaca prava traže strožije sankcije da bi natjerale tužilaštvo na rad.

Kvalitetna zaštita autorskih prava mora biti učinkovita, pravovremena, relativno jeftina i svrsishodna, a, nažalost, ne možemo reći da je to slučaj sada u BiH. Ona podrazumijeva kombinaciju dobrih pravnih pravila, koje imamo, ali ujedno i kompetentna državna tijela nadležna da pruže tu zaštitu, u kojima rade osobe koje su stručne i motivirane da razumiju složena autorskoppravna pravila, ali imaju i volju da ih primjene, spojenu sa političkom voljom. Učeće javnosti i svijest o značaju autorskih prava, te želja za njihovim poštivanjem je *sine qua non*. Primjena mehanizama zaštite autorskih prava novinara, ali i drugih autora, problematična je i zabrinjavajuća, te bez imalo sumnje najslabiji aspekt autorskih prava u našoj državi. Još jednom potcrtavamo da mehanizmi zaštite autorskog prava novinara prvenstveno zavise (posebno u slučaju građanskopravne zaštite) od aktivnog te efektivnog učešća novinara i korištenja tih mehanizama. Što novinari budu više poznavali svoja prava i više koristili mehanizme zaštite, ti mehanizmi zaštite će bolje djelovati za novinare, a povećat će se i svijest kod korisnika novinarskih autorskih djela i šire javnosti. Da je ovo istina, već je utvrđeno i na iskustvu Hrvatske, kao i brojnih drugih.

4. Novinar kao korisnik autorskog djela

U svom profesionalnom djelovanju novinar svakodnevno koristi autorska djela drugih osoba.

Svaki pisani materijal ima potencijal da bude autorsko djelo i da je time autorskoppravno zaštićen. Govor lica koje novinar intervjuira također može biti autorsko djelo, a snimanje tog govora predstavlja čin korištenja tog autorskog djela²⁴⁹. Svaka fotografija je potencijalno autorsko djelo, kao i svaki videoklip, odnosno svako audiovizuelno autorsko djelo, bez obzira na profesionalizam fotografa ili snimatelja, kvalitet, obim i sl. Karte, ilustracije, karikature i svi drugi kreativni izražaji također mogu biti autorska djela. Web-stranice su zbirke, potencijalno pune autorskih djela. Baze podataka mogu biti dvostruko zaštićene u sistemu autorskog prava.

Prag da bi se nešto smatralo autorskim djelom izrazito je nizak, pa tako sve što imalo zadovoljava definisane elemente autorskog djela automatski je zaštićeno, bez obzira na to da li je autor toga svjestan ili ne, pa čak i bez obzira na to da li to autor želi ili ne.

Svaki novinar treba pretpostaviti da sve što je stvorilo drugo lice kreativnim umnim djelovanjem jeste autorsko djelo, jeste autorskoppravno zaštićeno i treba se tako tretirati. Drugim riječima, ako neće da bude kažnjen, najbolje je da svaki novinar tretira sve što su stvorile druge osobe, a može se na bilo kakav način i u bilo kakvom obimu podvesti pod pojam autorskog djela, kao da je autorskoppravno zaštićeno, te novinar mora da poštuje autorska prava povodom tog autorskog djela. Samo tako novinar može biti siguran. Preporučuje se krajnji oprez!

Novinar također treba pretpostaviti da svaki dio autorskog djela koji koristi može biti zasebno autorsko djelo, odnosno samostalno biti autorskoppravno zaštićen. Evropski sud pravde po predmetu C-5/08 je presudio da svega 11 riječi može biti autorskoppravno zaštićeno, ukazao je da svega jedna riječ može biti autorsko djelo. Ovo je predviđeno i članom 5 ZAISP-a koji uređuje da osnutak djela, nezavršeno djelo, naslov, ali i drugi sastojci djela, ako su individualne duhovne tvorevine, zaštićeni su kao samostalno autorsko djelo. Oko ovog pitanja ima mnogo zabluda, pa neki kažu da se smije kopirati 20% djela, ili pokazati 8 sekundi videoklipa, 8 taktova muzike itd. Takvih odredbi nema nigdje u ZAISP-u, što znači da to nije tačno – upravo suprotno, vidimo da norme autorskog prava kažu da takvo djelovanje upravo može biti povreda autorskog prava.

²⁴⁶ Dodatna potvrda apstraktnoj prirodi obima kontrole koju autor ima povodom korištenja autorskog djela, a i odgovara sadržaju odredbe člana 20, prvenstveno st. 1 i 2 ZAISP-a

²⁴⁷ Vidi: http://www.tuzilastvobih.gov.ba/files/docs/Informacija_2016-bosanski_Finalno.pdf (posljednji put pristupljeno u novembru, 2019)

²⁴⁸ Vidi: http://www.tuzilastvobih.gov.ba/files/docs/Informacija_2016-bosanski_Finalno.pdf, str. 41, tabela 20

²⁴⁹ Čak to snimanje može predstavljati povredu više autorskih prava, ako se slučajno i kao pozadina snimi autorsko muzičko djelo koje je puštano u lokalnu gdje je intervju sniman, na primjer.

„Kopiranje“, odnosno reproduciranje čak i malog dijela autorskog djela je oblik korištenja tog autorskog djela, kao što sasvim izričito i jasno, te apsolutno nedvosmisleno proizilazi iz odredbe člana 21 st. 1 ZAISP-a: „(1) Pravo reproduciranja je isključivo pravo fiksiranja djela na materijalnom nosaču (primjerku djela) neposredno ili posredno, privremeno ili trajno, djelimično ili u cjelini, bilo kakvim sredstvima i na bilo kakav način.“

Nepobitno je da je ono što novinar radi društveno korisno i bitno²⁵⁰, ali je također sve to apsolutno irelevantno po pitanju determinacije da li korištenje autorskog djela predstavlja povredu autorskog prava. Korištenje autorskog djela drugog bez valjanje pravne osnove u najboljem mogućem društvenom interesu, pa čak i da se spasi život, predstavljat će povredu autorskog prava ako je učinjeno bez valjane pravne osnove.

Ustavom zagarantovano ljudsko pravo na slobodu izražavanja²⁵¹ osoba, pa i novinara, nije u konfliktu sa autorskim pravima. Pravo slobode izražavanja garantuje osobi da država neće ograničiti osobu da slobodno izrazi vlastite misli. Dakle, ovo ljudsko pravo odnosi se na vlastito, lično, samostalno izražavanje misli, odnosno rezultata umnog djelovanja te osobe. Autorsko pravo ne ograničava slobodu osobe da izrazi vlastite kreativne individualne duhovne proizvode svog uma, već samo ograničava korištenje izražavanja, tj. kvalifikovanih umnih plodova drugih²⁵². U onim slučajevima kada je neophodno i u društveno korisnu svrhu koristiti tuđe autorsko djelo, autorskopравни sistem to izričito predviđa i dozvoljava, i to bez dozvole i bez plaćanja naknade autoru, a sve kroz sisteme sadržinski ograničenja autorskog prava slobodnom upotrebom autorskog djela drugog za potrebe informiranja javnosti²⁵³, citiranjem²⁵⁴, te preradom za potrebe parodije i karikature²⁵⁵, između ostalog.

Pravno valjana dozvola za korištenje autorskog djela vezanog za novinarsko djelovanje može biti ili izričita odredba zakona, odnosno djelovanje izvan granica kontrole koja predstavlja autorsko pravo, ili pisana dozvola na korištenje autorskog djela koju daje autor/nosilac prava.

Autorsko pravo autora je po svojoj prirodi ograničeno, i to na sljedeće načine: vremenski²⁵⁶; prostorno²⁵⁷, iako su efektivno autorska prava autora iz BiH zaštićena u većini država svijeta; sadržinski²⁵⁸, i to: zakonskom licencom i slobodnom upotrebom kvalifikovanih vrsta autorskog djela na kvalifikovan način; javnim domenom, odnosno onim što je izuzeto iz autorskopravne zaštite i onim povodom čega je autorskopravna zaštita već prošla; općom zabranom zloupotrebe prava; te manifestacijama pravno relevantne volje, odnosno ako autor samostalno odluči da ograniči svoja prava ili pristane na ograničenje u pravnom poslu.

Pravni poredak autorskopravno štiti autora povodom njegovog djela za cijeli život²⁵⁹, i sedamdeset²⁶⁰ godina nakon njegove smrti²⁶¹. Nakon što istekne ovaj period, prestaje autorskopravna zaštita, autorsko djelo ulazi u „javni domen“ i svako može, sa stanovišta autorskog prava, koristiti autorsko djelo na bilo koji način bez traženja i dobivanja dozvole autora i bez plaćanja naknade autoru. Autorskopravna zaštita uvijek ističe 1. januara godine koja slijedi poslije godine u kojoj je nastala činjenica od koje se računa početak roka²⁶².

U određenim slučajevima, a kada po procjeni zakonodavca interes društva ili posebne grupe korisnika nadjačava interes autora, da bi zaštitio taj poseban interes zakonodavac sadržinski ograničava autorsko pravo. Pravna osnova ovakvog korištenja, dok je to korištenje u granicama propisanim zakonom, jeste sama zakonska. Drugim riječima, korištenje koje prelazi zakonski definisane granice slobodne upotrebe ili zakonske licence, tumačeno restriktivno kroz ova dva kriterija, predstavljat će povredu prava autora. Zakon enumerira²⁶³ i izričito navodi kada se koja vrsta autorskog djela može koristiti, a pritom, budući da se ograničenje prava mora restriktivno tumačiti, traži da se obim korištenja tumači u skladu sa namjerom koja se željela postići tim ograničenjem autorskog prava i da takva upotreba bude u skladu sa dobrim običajima²⁶⁴.

Zakonska licenca omogućuje korisniku da bez pribavljanja dozvole²⁶⁵, ali uz obavezu plaćanja odgovarajuće naknade relevantnoj kolektivnoj organizaciji²⁶⁶ koristi na predviđen način posebne vrste autorskih djela (čl. 41

²⁵⁰ Washington Post kao svoj moto koristi: „Demokratija umire u tami!“ – izravna insinuacija vitalne uloge novinarstva.

²⁵¹ Čl. II.3 tačka h Ustava Bosne i Hercegovine

²⁵² Može se reći da autorsko pravo pospješuje slobodu izražavanja pružajući ekstenzivnije pravne mehanizme za kontrolu rezultata tog slobodnog izražavanja.

²⁵³ Vidi čl. 44 ZAISP-a

²⁵⁴ Vidi čl. 47 ZAISP-a

²⁵⁵ Vidi čl. 50 tačka a ZAISP-a

²⁵⁶ O vremenskim ograničenjima autorskog prava vidi poglavlje V drugog dijela ZAISP-a

²⁵⁷ O prostornom ograničenju autorskog prava vidi osmi dio ZAISP-a

²⁵⁸ O sadržinskom ograničenju autorskog prava vidi poglavlje IV drugog dijela ZAISP-a

²⁵⁹ Jedino autorskopravno ovlaštenje čija zaštita prestaje sa smrću autora je pravo pokajanja. Vidi čl. 61 ZAISP-a.

²⁶⁰ Razlog zašto autorsko pravo važi nakon smrti autora jeste da bi i nasljednici autora imali koristi od autorskog djela. Vremenski interval od sedamdeset godina izabran je jer predstavlja otprilike dvije generacije nakon autora.

²⁶¹ Vidi čl. 55 ZAISP-a

²⁶² Vidi čl. 62 ZAISP-a

²⁶³ Bosna i Hercegovina ne poznaje „fair use“ ili normu koja kaže da se može koristiti autorsko djelo na fer ili nekoj drugoj „otvorenoj“ osnovi. To je institut „copyright“ autorskog prava u drugim pravnim sistemima (Sjedinjene Američke Države za „fair use“ ili Ujedinjeno Kraljevstvo i Australija za „fair dealings“). Vidi više na: <https://fairuse.stanford.edu/overview/fair-use/what-is-fair-use/> ako je to na primjer u društvenom interesu, ako se ne ostvaruje imovinska korist ili slično.

²⁶⁴ Vidi član 40 st. 1 ZAISP-a

²⁶⁵ Postoji obaveza naznačavanja izvora i imena autora ako je to naznačeno na djelu koje se na ovaj način koristi. Vidi čl. 41 st. 3 ZAISP-a.

²⁶⁶ Vidi čl. 4 st. 2 tačka d Zakona o kolektivnom ostvarivanju autorskog i srodnih prava („Sl. glasnik BiH“, br. 63/10)

ZAISP-a). Slobodna upotreba omogućuje kvalifikovanom korisniku, bez pribavljanja dozvole i bez plaćanja bilo koje naknade, da kvalifikovano koristi autorsko djelo u granicama koje postavlja Zakon. Slobodna upotreba autorskog djela dozvoljena je u sljedećim slučajevima: za potrebe lica sa invaliditetom; privremenim reproduciranjem; za potrebe informiranja javnosti; za potrebe nastave; reproduciranjem za privatnu i drugu vlastitu upotrebu; citiranjem; slobodna upotreba autorskog djela kao nebitnog sastojka; za potrebe javne izložbe ili aukcije autorskih djela; slobodna prerada autorskih djela, i to: u kontekstu parodije i karikature; privatna i druga vlastita prerada; prerada u vezi sa dopuštenim korištenjem djela; slobodna upotreba baze podataka; slobodna upotreba autorskih djela, trajno smještenih na javnim mjestima; za potrebe službenih postupaka i za potrebe provjere uređaja²⁶⁷.

Novinar, kada koristi autorsko djelo drugog lica na bilo koji mogući način, mora imati pravno valjanu dozvolu za to korištenje, ili čini povredu autorskog prava. Budući da pravna osnova može biti ili zakonska odredba ili dozvola autora/nosioca prava, preporučuje se da, prije nego što traži dozvolu autora/nosioca prava, novinar provjeri da li je njegovo korištenje dozvoljeno nekom izričitom zakonskom odredbom²⁶⁸, odnosno da li je prošla autorskopravna zaštita, tj. je li to korištenje autorskog djela u kontroli autora/nosioca prava. Novinar treba tražiti dozvolu autora/nosioca prava samo ako to nije slučaj.

Predlažemo da novinar prvo razmisli:

- da li je ta vrsta autorskog djela ili element autorskog djela koje planira koristiti isključena iz autorskopravne zaštite članom 8 ZAISP-a ili prirodom autorskog prava;
- da li je ta vrsta korištenja autorskog djela dozvoljena zakonskom licencom;
- da li je ta vrsta korištenja autorskog djela dozvoljena slobodnom upotrebom autorskog djela²⁶⁹;
- da li je prošao vremenski interval autorskopravne zaštite;
- da li je autor/nosilac prava prethodno dao dozvolu, ograničio svoje pravo, ili je prethodno pristao na korištenje autorskog djela.

Činjenice nisu, niti mogu biti autorska djela, te nisu autorskopravno zaštićene. One predstavljaju opažanja objektivnih stanja u prirodi, a ne nastaju kao plod individualizirajućeg umnog djelovanja²⁷⁰, pa su zato nepodobne za autorskopravnu zaštitu po svojoj prirodi. Shodno tome, sa aspekta autorskopравnih normi, novinari mogu slobodno koristiti činjenice na bilo koji način, te ne moraju tražiti i dobiti dozvolu za njihovo korištenje²⁷¹.

Funkcionalnost²⁷² autorskog djela također je izuzeta iz autorskopravne zaštite po prirodi autorskopravne zaštite²⁷³. Novinar slobodno može koristiti autorsko djelo da bi postigao funkcionalnost sadržanu u izražaju.

Član 8 st. 1 ZAISP-a glasi: „Autorskopravno nisu zaštićeni:

- a) ideje, koncepti, postupci, radne metode, matematičke operacije, načela ili otkrića,
- b) službeni tekstovi iz oblasti zakonodavstva, uprave i sudstva (zakoni, uredbe, odluke, izvještaji, zapisnici, sudske odluke i slično),
- c) politički govori i govori održani tokom sudskih rasprava,
- d) dnevne vijesti ili razne informacije, koje imaju karakter kratke vijesti sadržane u obavještenju za štampu,
- e) narodne književne i umjetničke tvorevine.“

Ideje su izuzete iz autorskopravne zaštite. Svako autorsko djelo ima barem jednu, a potencijalno neograničeno mnogo ideja. Ona je najviši nivo apstrakcije onoga što se želi komunicirati autorskim djelom ili dijelom autorskog djela. Da li je nešto ideja ili nije činjenično je pitanje, što znači da na kraju to može jedino utvrditi sud na osnovu konkretnih okolnosti, pa nije moguće dati objektivni kriterij da se utvrdi šta je ideja u svakom slučaju. Novinar može slobodno koristiti svaku ideju, ali mora paziti da ne uzme više od ideje konkretnog autorskog djela. Sve navedeno za ideju važi i za koncepte, postupke, radne metode, matematičke operacije, načela i otkrića.

Novinar može slobodno, bez traženja dozvole i plaćanja naknade, koristiti bilo koji službeni tekst iz oblasti zakonodavstva, uprave i sudstva. Zakonodavac navodi kao primjer da se tu radi o zakonima, uredbama, odlukama, izvještajima, zapisnicima, sudskim odlukama, ali i ističe da taj spisak nije konačan, odnosno da drugi službeni tekstovi također potpadaju pod ovu odredbu. Potrebno je obratiti pažnju da se ova odredba odnosi samo na one tekstove koji su službeni, te da se kao takva neće odnositi na sve što su stvorili zaposlenici državnih organa, a posebno ako to nije „službeno“, što će biti definisano zasebnim pravnim normama. Novinar mora obratiti pažnju na

²⁶⁷ Vidi čl. 42-54 ZAISP-a

²⁶⁸ Naravno, ovo može biti relativno riskantno usljed činjenice da ovakva prosudba zahtijeva poznavanje autorskih prava i uvijek može biti osporavana na sudu.

²⁶⁹ Ovdje posebno, ali ne isključivo, mislimo na: slobodnu upotrebu autorskog djela za informiranje javnosti (čl. 44 ZAISP-a), citiranjem dijela autorskog djela (čl. 47 ZAISP), prerade za potrebe parodije ili karikature (čl. 50 ZAISP) i djela trajno smještenih na javnim mjestima.

²⁷⁰ Vidi presudu Vrhovnog suda Srbije, GŽ-11/02 od 7. 3. 2002. godine

²⁷¹ Sa stanovišta autorskih prava, na činjenice se mogu eventualno primjenjivati neke druge pravne norme, pa se preporučuje pažnja.

²⁷² Okvirmo rečeno, funkcionalnost predstavlja rezultat koji će se dobiti, kao i postupak za dobivanje tog rezultata, a koji je izražen u autorskom djelu.

²⁷³ Na primjer, recept za burek može biti autorsko djelo, ali kuhanje bureka po tom receptu nije povreda autorskog prava.

odredbu čl. 8 st. 2²⁷⁴ povodom prevoda tekstova i govora koji jesu autorska djela ako nisu objavljeni kao službeni tekstovi.

Govor može biti autorsko djelo, ali politički govor *ex lege*, odnosno po odredbi zakona, nije niti može biti autorsko djelo. Novinari mogu, sa stanovišta autorskih prava, u potpunosti slobodno koristiti sve govore koji su održani u političkom kontekstu, kao i tokom sudskih rasprava²⁷⁵. Da li je govor „politički“ ili ne također je činjenično pitanje, što znači da će sud, na kraju, biti jedini kompetentan da determinira da li je govor politički ili ne na osnovu konkretnih okolnosti.

Novinar također može slobodno, sa autorskopravnog stanovišta, koristiti kratke vijesti koje su sadržane u obavještenju za štampu. Zakonodavac izričito napominje da to mogu biti dnevne vijesti, ali i druge „razne“ informacije.

Zakonodavac nije ovlastio novinara da slobodno koristi cjelokupno obavještenje za štampu, već samo vijesti, i to izričito navedeno da su kratke, a koje čine dio tog obavještenja za štampu. Obavještenje za štampu može biti autorsko djelo, te se njegovo korištenje treba smatrati korištenjem autorskog djela. Ono što novinar može uraditi jeste da ekstrahuje kratke vijesti iz obavještenja za štampu, te ih slobodno koristi.

Zakonodavac ne definiše šta je „vijest“ niti „dnevna vijest“, što znači da se ovdje radi o pravnom standardu²⁷⁶. Na pojam vijesti se stoga mogu primijeniti strukovne definicije vijesti, ali i šire tumačenje koje podrazumijeva sve ono što se može logički podvesti pod ovaj pojam. Vijest nije činjenica, već nešto što bi moglo biti autorsko djelo, ali zakonodavac izričito izuzima vijest iz autorskopravne zaštite da bi zaštitio širi društveni interes da bude obavješten o događanjima od značaja za zajednicu. Od novinara se očekuje da uzima samo kratke vijesti, odnosno ovo se može tumačiti kao samo apsolutni minimum koji je potreban na novinarsko djelovanje u ovom konkretnom slučaju. Kao i prethodno, činjenično pitanje je šta je vijest i koji obim vijesti je „kratki“, te ultimativno samo sud može napraviti tu determinaciju.

Novinar može slobodno da koristi i narodne književne i umjetničke tvorevine. Status narodne književne i umjetničke tvorevine određuje nadležno državno tijelo odlukom, sukladno relevantnim pravnim pravilima koja uređuju to pitanje. Korištenje i zaštita narodnih književnih i umjetničkih tvorevina može biti uređena i drugim pravnim normama.

Ako novinar ili mediji općenito vrše „kliping“, odnosno reproduciraju i javno saopćavaju u periodičnoj štampi ili pregledima takve štampe pojedinačne objavljene članke drugih o aktuelnim političkim, privrednim, vjerskim i drugim sličnim tekućim pitanjima, ne moraju dobiti dozvolu autora/nosioca prava, ali moraju platiti odgovarajuću naknadu te navesti izvor i ime autora ako su naznačeni u upotrebljenom djelu²⁷⁷. Naknada se plaća isključivo kolektivnoj organizaciji²⁷⁸. U vrijeme pisanja ovog izvještaja u Bosni i Hercegovini ne postoji kolektivna organizacija kojoj bi se ova naknada plaćala. Ako i kada ta kolektivna organizacija bude osnovana, ona će odrediti naknadu te kolektivno ostvarivati ovo pravo na ime novinara autora/nosilaca autorskog prava povodom članaka koji se na ovaj način koriste, a sve sukladno pravilima Zakona o kolektivnom ostvarivanju autorskog i srodnih prava („Sl. glasnik BiH“, br. 63/10).

Novinar može slobodno, bez dozvole autora/nosioca prava ili plaćanja naknade, na specifičan način koristiti autorsko djelo za potrebe informiranja javnosti, kao što je uređeno članom 44 ZAISP-a, koji glasi: „(1) Dopušteno je u obimu potrebnom za informiranje javnosti o tekućim događajima:

- a) reproducirati autorska djela koja se pojavljuju kao sastavni dio tekućeg događaja o kojem se informira javnost,
- b) pripremiti i reproducirati kratke izvode ili sažetke iz pojedinih objavljenih novinskih i drugih sličnih članaka u pregledima štampe,
- c) reproducirati javne političke, vjerske i druge govore održane u organima državne ili lokalne vlasti, vjerskim ustanovama ili prilikom državnih ili vjerskih svečanosti,
- d) slobodno koristiti dnevne informacije i vijesti koje imaju prirodu novinskog izvještaja.

(2) Odredbe stava (1) ovog člana primjenjuju se na odgovarajući način i za javno saopćavanje spomenutih djela.

(3) U slučaju korištenja iz stava (1) ovog člana moraju se naznačiti izvor i ime autora, ako je to navedeno na upotrijebljenom djelu.“

Ovaj član se mora tumačiti u skladu sa odredbama člana 40 ZAISP-a koji nalaže da obim korištenja na koji je novinar ovlašten bude ograničen namjerom koju je zakonodavac htio postići, na ovaj način sadržinski ograničavajući pravo autora, te da to korištenje bude u skladu sa dobrim običajima, u smislu da se spriječi zloupotreba ovih odredbi i ograniči obim korištenja autorskog djela po ovoj osnovi na razuman i očekivan, te obim

²⁷⁴ (2) Prevodi tekstova i govora iz stava (1) tačka b) i c) ovog člana autorskopravno su zaštićeni, osim ako su objavljeni kao službeni tekstovi.

²⁷⁵ Sudske rasprave su javne, što je zagarantovano Ustavom BiH, ali i procesnopravnim odredbama, te se ta javnost ovom odredbom dodatno potencira i osigurava.

²⁷⁶ Pravnoj normi čiji sadržaj je namjerno ostavljen nedorečen i nepreciziran, radi fleksibiliteta u tumačenju.

²⁷⁷ Vidi čl. 41 st. 1 tačka b i st. 2 i 3 ZAISP-a

²⁷⁸ Vidi čl. 41 ZAISP-a, ali i čl. 4 st. 2 tačka d Zakona o kolektivnom ostvarivanju autorskog i srodnih prava („Sl. glasnik BiH“, br. 63/10)

koji nije preudiciran uobičajenom korištenju tog djela, kao i koji ne oštećuje u nerazumnoj mjeri zakonite interese autora²⁷⁹.

Da bi informirao javnost o događajima koji su tekući i isključivo u obimu potrebnom za takvo djelovanje, novinar, te drugo lice²⁸⁰, može slobodno koristiti individualno autorsko djelo koje je izričito povezano sa tim tekućim događajem tako što će to autorsko djelo reproducirati u smislu oblika korištenja autorskog djela definisanog članom 21 ZAISP-a, kao i saopćiti javnosti u smislu oblika korištenja autorskog djela definisanog članovima 24–32 ZAISP-a. Činjenično je pitanje šta je „tekući“ događaj, kao i da li je korišteno autorsko djelo povezano sa tim tekućim događajem²⁸¹, te samo sud na kraju može utvrditi jesu li ili nisu zadovoljeni ovi uslovi za slobodnu upotrebu. Novinar mora paziti da koristi autorsko djelo isključivo za potrebe informiranja javnosti, da je događaj tekući u tumačenju sukladnom odredbi čl. 40 ZAISP-a, te ne smije koristiti autorsko djelo na druge načine osim na one na koje ga ovlašćuje ova zakonska odredba. Ako novinar pređe te granice, to će predstavljati povredu autorskog prava, pa se preporučuje posebna opreznost ako se autorsko djelo koristi po ovoj osnovi.

Novinar također može, pod istim uslovima, preraditi kroz pripremu i reproduciranje kratke izvode ili sažetke pojedinih objavljenih novinskih i drugih sličnih članaka u pregledima štampe, reproducirati javne političke, vjerske i druge govore održane u organima državne ili lokalne vlasti, vjerskim ustanovama ili prilikom državnih ili vjerskih svečanosti, a koji kao takvi nisu izričito izuzeti iz autorskopravne zaštite članom 8 st. 1 tačka c i d ZAISP-a, te također može koristiti dnevne informacije i vijesti koje imaju prirodu novinskog izvještaja, a koje nisu izuzete iz autorskopravne zaštite članom 8 st. 1 tačka d ZAISP-a u granicama slobodne upotrebe. Po ovom pitanju, u praktičnoj primjeni ima dosta neizvjesnosti i nedorečenosti, te bi bilo opravdano detaljnije istražiti implikacije ove, ali i drugih odredbi kojima se ograničavaju autorska prava, a koja ograničenja služe novinaru u svakodnevnom djelovanju.

Ako novinar u svom djelovanju mora koristiti izražaj ili druge elemente autorskog djela druge osobe da bi mogao kritikovati, polemizirati, suočiti se, uputiti na i na drugi način ilustrirati i svrsishodno koristiti te elemente, pravni poredak mu dozvoljava da to učini citiranjem izvjesne vrste objavljenih autorskih djela, kao što je uređeno članom 47 ZAISP-a, koji glasi: „(1) Dopušteno je doslovno navođenje odlomaka i citata iz objavljenog autorskog djela ili pojedinačnih objavljenih djela fotografije, likovne umjetnosti, arhitekture, primijenjene umjetnosti i industrijskog i grafičkog dizajna radi naučnog istraživanja, kritike, polemike, recenzije, nastave i drugog osvrta u mjeri opravdanoj potrebom prikaza, suočenja ili upućivanja koje se želi postići i u skladu s dobrim običajima. (2) U slučaju korištenja iz stava (1) ovog člana, moraju se naznačiti izvor i ime autora, ako je to navedeno na upotrijebljenom djelu.“

Novinar ne može citirati cjelokupno djelo, već samo relevantne dijelove djela²⁸², mora to izvršiti isključivo u svrhu naučnog istraživanja, kritike, polemike, recenzije, nastave i drugog osvrta u mjeri koja je opravdana potrebom prikaza, suočenja ili upućivanja koje se želi postići i u skladu s dobrim običajima, te može citirati samo ona autorska djela koja su objavljena²⁸³ i samo navedene vrste autorskih djela.

Ukoliko novinar stvara novo autorsko djelo koje je parodija ili karikatura postojećeg autorskog djela, može slobodno preraditi to djelo u obimu koji je potreban za parodiju i karikaturu, pod uslovom da je to djelo objavljeno prema odredbi člana 50 tačka a ZAISP-a. Činjenično je pitanje da li je ono na čemu novinar radi djelo parodije ili karikature, te u vezi s ovim postoji relativno razvijena sudska praksa Evropskog suda pravde, a domaćih sudova u manjoj mjeri.

Ako novinar pravi fotografiju, slikanje arhitektonskog autorskog djela predstavljalo bi oblik korištenja tog djela, ali zakonodavac to dozvoljava, kao i fotografisanje i drugu slobodnu upotrebu autorskih djela koja su trajno smještena na mjestima pristupačnim javnosti, kao što je predviđeno u članu 52, pod uslovima da se prate ograničenja koja je zakonodavac postavio.

Nakon što prođe vremenski interval autorskopravne zaštite od sedamdeset godina poslije smrti autora²⁸⁴, bilo ko, uključujući i novinara, sa autorskopavnog stanovišta može slobodno koristiti ta autorska djela bez traženja i dobivanja dozvole i bez naknade. Novinarska etika zabranjuje da se novinar istakne kao autor autorskog djela koje nije stvorio, a povodom kog je prestala autorskopravna zaštita, ali to ne predstavlja povredu autorskog prava kada istekne zaštita.

²⁷⁹ Ovo se u međunarodnim izvorima autorskog prava naziva „test u tri koraka“, te smatramo da nije nerazumno tumačiti odredbe sadržinskog ograničenja prava autora i zahtjev zakonodavca za poštivanjem dobrih običaja na ovaj način.

²⁸⁰ Budući da zakonodavac svakome daje da slobodno koristi autorsko djelo po ovoj osnovi, a ne samo i izričito novinarima.

²⁸¹ Posebno ilustrativno vidi presudu Evropskog suda pravde: C-145/10

²⁸² Još jednom napominjemo da postoji dosta pogrešnih podataka o ovoj činjenici, poput uvjerenja da postoji određeni procenat koji se može citirati – taj procenat ne postoji, već obim citiranja isključivo zavisi od konkretnih okolnosti slučaja.

²⁸³ Vidi čl. 2 st. 1 i čl. 17 ZAISP-a

²⁸⁴ Autorskopravna zaštita u prošlosti je bila znatno kraća. Novinar stoga ne treba pretpostaviti da je uvijek bio ovako dug vremenski interval zaštite, a ukoliko želi koristiti starije autorsko djelo, gdje nije izvjesno da li je prošao vremenski interval zaštite, potrebno je da konsultuje stručnjaka iz autorskih prava.

Postoji šansa da je autor/nosilac prava ili samostalno i jednostrano dao dozvolu drugima da koriste njegovo autorsko djelo ili da je prethodno dao novinaru ili organizaciji sa kojom je novinar u radnom odnosu dozvolu ili je na drugi način ograničio svoje autorsko pravo. Primjer takve dozvole je creative commons ili CC dozvola²⁸⁵, a ona bi obično trebala biti vidljiva na primjerku autorskog djela u pitanju i generalno je validna i u BiH.

Dok je savršeno izvjesno da je postavljanje autorskog djela na internet oblik korištenja autorskog djela činjenjem dostupnim javnosti, što je isključivo autorsko imovinskopravno ovlaštenje, odnosno pod kontrolom autora, postavlja se pitanje da li novinar može linkovati, odnosno postavljati na internet linkove koji vode na autorsko djelo koje je već postavljeno na internetu i da li to predstavlja čin korištenja autorskog djela. ZAISP nije jasan po ovom pitanju, te nemamo domaće sudske prakse koja bi nam dale jasan odgovor, ali zato je Evropski sud pravde dao ekstenzivna tumačenja u nekoliko presuda. Ukratko, zaključak bi bio da novinar može slobodno linkovati bilo koji sadržaj, pa čak i frejmovati²⁸⁶ taj sadržaj pod uslovom da je on dostupan svima na internetu. Ako bi link omogućio korisniku da zaobiđe neki metod kontrole pristupa sadržaju na internetu²⁸⁷, taj link bi predstavljao korištenje autorskog djela činjenjem dostupnim javnosti, te bi predstavljao povredu ako bi bio učinjen bez pravno valjane dozvole. Također, bitno pitanje za linkovanje jeste da li je sadržaj koji je postavljen na internet postavljen sa dozvolom autora/nosioca prava ili ne, te da li osoba koja stavlja link zna ili mora da zna da je sadržaj na internet postavljen bez ili mimo dozvole autora/nosioca autorskog prava, što bi predstavljalo činjenje autorskog djela dostupnim javnosti.

Posebno potcrtavamo činjenicu da postavljanjem sadržaja na internet autor/nosilac prava ne gubi niti jedno svoje autorsko pravo. Autorska djela postavljena na internet jednako su autorskopravno zaštićena kao i sva druga autorska djela i njihovo korištenje podliježe jednako kontroli autora/nosioca prava.

Ukoliko novinar ne može ustanoviti dozvolu u relevantnim zakonskim odredbama, odnosno granicama autorskog prava, a želi da koristi autorsko djelo drugog lica, on mora dobiti pravno urednu dozvolu izravno autora/nosioca prava.

Ako novinar nije ovlašten za korištenje autorskog djela izričitom zakonskom odredbom i ako ne dobije urednu i pravno valjanu dozvolu autora, a koristi autorsko djelo drugog lica, to će biti povreda autorskog prava, potencijalno civilni delikt, prekršaj ili krivično djelo, a novinar će biti odgovoran i sankcioniran. Ako je zaposlen, povreda autorskog prava u vršenju radnih obaveza može biti osnova i za prestanak njegovog radnog odnosa. Novinar se ne može pravdati da ne zna autorska prava ili da nije upoznat sa ovom materijom, jer se u pravu primjenjuje pravilo da neznanje prava škodi²⁸⁸. Dozvola može biti valjana, i ako nije data u pisanoj formi, a ako su ugovorne strane u cjelini ili u pretežnom dijelu ispunile obaveze koje iz nje proizilaze²⁸⁹, ovo je relativno slaba osnova za novinara, te se nikako ne preporučuje.

Novinar mora dobiti dozvolu za svaki oblik korištenja povodom predmetnog autorskog djela. Na primjer, ako želi da umnožava djelo, mora dobiti dozvolu za to, ako planira prerađivati autorsko djelo, i za to mora dobiti dozvolu, ako planira postaviti autorsko djelo na internet – mora dobiti dozvolu, ako planira na bilo koji drugi način saopćiti ga javnosti, to je također nešto povodom čega treba dobiti dozvolu. Ovo se zove pravilo odvojenosti prometa, a jasno proizilazi iz odredbe člana 76, a posebno stava 1 istog člana ZAISP-a, koji glasi: „(1) Pojedinačna autorska imovinska prava ili pojedinačna druga prava autora prenose se zasebno, osim ako ovim Zakonom ili ugovorom nije drugačije određeno.”²⁹⁰

U uporednom autorskom pravu nalazimo institut implicitne dozvole, gdje se može pretpostaviti da autor/nosilac prava implicitno, a ne izričito, te posebno ne formalno pisano, daje dozvolu na neke oblike korištenja svog autorskog djela svojim izvjesnim radnjama, kao što je postavljanje na internet, pristankom na intervju i sl. Ovaj institut autorskog prava ne postoji u Bosni i Hercegovini. Smatramo da bi bilo smisleno predložiti njegovo uvođenje jer bi to značajno olakšalo djelovanje novinara kao korisnika autorskog djela.

Novinar ne može prenijeti na drugoga dozvolu da koristi konkretno autorsko djelo koju je dobio od autora/nosioca prava²⁹¹, osim ako autor/nosilac prava izričito ne ovlasti autora da može prenijeti tu dozvolu na drugu osobu²⁹².

Ključno je da novinar dobije dozvolu osobe koja zaista jeste nosilac autorskog prava. To ne mora uvijek biti autor (na primjer ako je prenio isključivo pravo na nekog drugog), niti novinar treba da pretpostavi da autor zna ko je nosilac prava. Samo dozvola realnog nosioca autorskog prava će biti pravno valjana. Svakodnevni problem za novinara može biti identifikovanje nosioca prava. Dodatna komplikacija je i to da kako autorsko pravo nastupa

²⁸⁵ Vidi više na: creativecommons.org

²⁸⁶ Vidi: [https://en.wikipedia.org/wiki/Framing_\(World_Wide_Web\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Framing_(World_Wide_Web)) (posljednji put pristupljeno u novembru, 2019)

²⁸⁷ Kao što je na primjer paywall ili slično

²⁸⁸ Efektivno – nije oslobađajuća činjenica da neko ne zna relevantna pravna pravila.

²⁸⁹ A sukladno odredbi člana 80 st. 2 ZAISP-a

²⁹⁰ Nota bene: izuzetak iz člana 77 o pretpostavci o zajedničkom prenosu prava reproduciranja i distribuiranja, koji se zajedno u autorskom pravu podrazumijevaju pod pojmom izdavanje.

²⁹¹ Vidi čl. 78 st. 1 ZAISP-a

²⁹² To znači da bi na primjer izdavač novinarskog autorskog djela trebao dobiti zasebnu dozvolu povodom svih autorskih djela koja su korištena i svih oblika korištenja, osim ako u dozvoli koju je novinar dobio nije izričito ovlašten da ovlasti takvog pravnog sljednika novinara na takvo djelovanje.

automatski, bez svijesti ili želje autora – moguće je da se autor ne brine o svojim brojnim autorskim djelima ili ih nije svjestan. Također, autorsko pravo daje ovlaštenje autoru da sakrije svoj identitet, odnosno da ga ne ističe na autorskom djelu, čineći nalaženje autora ili nosioca prava otežanim. Sve ovo može stvoriti problem za novinara koji treba da koristi ta autorska djela. Poseban problem se javlja povodom korištenja autorskog djela „siročeta“.

EU Direktiva 2012/28/EU o određenim dozvoljenim korištenjima djela siročadi, u članu 2 st. 1 definiše autorsko djelo siročete kao: „1. Djelo ili fonogram smatra se djelom siročetom ako nije utvrđen nijedan od nositelja prava na to djelo ili fonogram ili, čak i ako je utvrđen jedan ili više nositelja prava, nijedan od njih nije pronađen unatoč pažljivoj potrazi za nositeljima prava koja je provedena i evidentirana u skladu s člankom 3.“

ZAISP sadrži odredbe za postupanje kada je autor nepoznat u članu 11, koji glasi: „(1) U slučaju anonimnog ili pseudonimnog djela, izdavač čije je ime naznačeno na djelu smatra se zastupnikom autora dok se suprotno ne dokaže, i kao takav ovlašten je da vrši moralna i imovinska prava autora. Ako izdavač nije naznačen na djelu, za ostvarivanje autorskog prava ovlašteno je lice koje je objavilo djelo.

(2) Autorsko pravo na neobjavljena djela čiji autor nije poznat ostvaruje odgovarajuća organizacija autora.

(3) Odredbe st. (1) i (2) ovog člana prestaju se primjenjivati od momenta kada se utvrdi identitet autora. Lice koje je ostvarivalo autorsko pravo prema odredbama st. (1) i (2) ovog člana dužno je da prenese koristi od autorskih prava na autora, ako ugovorom nije drugačije dogovoreno. Na prijenos prava, odnosno predaju stvari primjenjuju se na odgovarajući način pravna pravila o položaju savjesnog imaoca.

(4) Lica iz st. (1) i (2) ovog člana mogu prenositi pojedinačna imovinska prava na treća lica samo u takvom obimu i trajanju, te samo pod takvim uslovima koji su uobičajeni za redovno korištenje određene vrste djela i koji nisu suprotni opravdanim ekonomskim interesima autora. U suprotnom slučaju autor ima pravo da traži raskid ugovora i naknadu štete od lica iz st. (1) i (2) ovog člana, kao i od trećeg lica na koje su prava prenesena.“

ZAISP ne sadrži odredbe o slučajevima kada nije moguće pronaći autora/nosioca prava uprkos pažljivoj potrazi, kao što je predviđena u navedenoj EU Direktivi. Smatramo da bi bilo svrsishodno istražiti izmjene i dopune ZAISP-a da bi ga dovele u saglasnost sa EU Direktivom, ali bi i proširili primjenu ove ustanove na novinarsko djelovanje, što bi značajno olakšalo korištenje nekih vrsta autorskih djela, uobičajenih u modernom društvu.

Uzimajući sve navedeno u obzir, preporučuje se svim novinarima da povodom svakog autorskog djela drugog lica koje koriste, obavezno, prije nego što počnu da koriste to autorsko djelo na bilo koji način, dobiju potpuno pravno valjanu i urednu dozvolu nosioca prava – bio to autor ili ne. Treba biti stalna i profesionalna praksa novinara da traži i dobije, te dobro arhivira dozvolu svakog lica koje intervjuira i povodom svakog mogućeg autorskog djela koje koristi u svom profesionalnom djelovanju.

Procjena da li je potrebna dozvola ili je novinar ovlašten na korištenje autorskog djela izravno relevantnim autorskopравnim normama, proces sastavljanja i zaključenja dozvole, provjeravanja pravne urednosti i valjanosti dozvole, te determinacija da li je dozvola dovoljna za vrstu korištenja autorskog djela koju novinar želi i treba – iznimno je pravno zahtjevnja i složena. Potrebno je dovoljno poznavati pravo općenito, a autorsko pravo posebno. Ukoliko se napravi greška, zapriječene sankcije su veoma visoke i stroge. To je razlog zašto postoji praksa velikih novinskih agencija u inostranstvu da angažuju autorskopравne stručnjake i pravne odjele koji provjeravaju zadovoljenje autorskopравnih normi u djelovanju individualnih novinara.

Također, u drugim državama moguće je zaključiti ugovor o osiguranju za slučaj povrede autorskog prava. Nismo svjesni da postoje slične usluge u Bosni i Hercegovini. Svrsishodno bi bilo detaljnije istražiti mogućnost osnivanja i osiguranja u slučaju povrede autorskog prava, te pravnog savjetovanja novinarima povodom autorskih prava. Trebalo bi osvijestiti da takve usluge pruža i Udruženje/Udruga „BH Novinari“.